

ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „АГРАРНА ИКОНОМИКА“

Милен Веселинов Влаев

**БАНКОВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА БИЗНЕС ПРОЦЕСИ В
АГРАРНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ**

Автореферат

на дисертация за придобиване на образователната и научна степен "доктор"

Професионално направление 3.8. Икономика

Докторска програма: Аграрен бизнес

Научен ръководител:

Проф. д-р Теодорина Желязкова Турлакова

гр. Варна, 2026 г.

Дисертационният труд се състои от 236 страници, от които: увод (4 стр.); изложение в три глави (195 стр.); заключение (2 стр.); използвана литература (14 стр.); две приложения (14 стр.). Основният текст съдържа 42 таблици и 39 фигури. Списъкът на използваната литература се състои от 199 заглавия, в т.ч. литературни и интернет източници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на отч. в зала на Икономически университет – Варна на заседание на научно жури, назначено със Заповед.на Ректора на ИУ – Варна.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и значимост на изследователския проблем

Аграрният сектор заема стратегическо място в икономиката на България и е ключов елемент от политиките на Европейския съюз чрез Общата селскостопанска политика. Той изпълнява съществени функции, свързани с продоволствената сигурност, заетостта в селските райони, външнотърговския баланс и устойчивото използване на природните ресурси, като едновременно осигурява суровини за хранително-вкусовата промишленост и допринася за експортния потенциал на страната. В този контекст достъпът до адекватни финансови ресурси за функционирането и развитието на аграрните предприятия се превръща в ключов фактор за устойчивостта на сектора.

В условията на съвременната пазарна икономика банковото финансиране се утвърждава като основен източник на капитал, чрез който се обезпечават, както текущите ликвидни потребности, така и дългосрочните инвестиции за модернизация и технологично обновяване. Въпреки това достъпът до банков кредит в аграрния сектор остава неравномерен, особено за малките и средните стопанства, което води до структурни дисбаланси и поляризация.

Актуалността на изследователския проблем се определя от специфичните характеристики на аграрното производство като биологична и климатична обусловеност, сезонност на приходите, дълги производствени цикли и пазарна волатилност. Тези фактори формират повишен рисков профил на аграрния бизнес, който влияе неблагоприятно върху кредитоспособността и води до прилагане на по-консервативни банкови подходи, включително по-високи изисквания за обезпечение и по-висока цена на кредитния ресурс.

Допълнителен аспект е влиянието на Общата селскостопанска политика чрез директните плащания и инвестиционните мерки, която като фактор за генериране на доходи и ликвидност на земеделските стопанства играе положителна роля върху банковото финансиране. Зависимостта от субсидии от друга страна създава и допълнителна уязвимост от промените в регулаторната рамка, променящите се приоритети на ЕС и екологичните изисквания към производството.

Новите предизвикателства, произтичащи от динамиката на глобалната икономическа, геополитическа среда, нарушенията във веригите на доставки и колебанията в цените на енергията и суровините засилват несигурността и увеличават значението на ефективното финансово управление. В тези условия достъпът до банково финансиране придобива не само функцията на източник на капитал, но и ролята на механизъм за управление и мониторинг от финансовите институции. Налице е необходимостта от по-дълбоко разбиране на връзката между бизнес процесите в аграрното предприятие и начина, по който те се финансират. Всички процеси, както производствените, инвестиционните, така и управленските процеси в селското стопанство изискват специфичен финансов подход, съобразен с времевата структура на паричните потоци и жизнения цикъл на производството. Липсата на интегриран подход е възможно да доведе до неефективно използване на финансовите ресурси, затруднен достъп до кредитиране и ограничени възможности за устойчив растеж.

Практическата значимост на изследването се изразява в потенциала му да подпомогне всички участници при вземането на управленски решения. За земеделските производители резултатите предоставят възможност за по-добро планиране, оптимизиране на капиталовата структура и повишаване на кредитоспособността. За финансовите посредници разработените модели могат да послужат като основа за усъвършенстване на кредитните продукти, подобряване на оценката на платежоспособността, чрез развитие на гъвкави и устойчиви подходи към аграрния бизнес.

В обобщение, актуалността и значимостта на изследователския проблем се определят от стратегическата роля на аграрния сектор, който оперира във все по нарастващата сложност на икономическата среда под влиянието на непредсказуеми рискове. Определянето на бизнес профила е необходимо за по-ефективно банково финансиране, съобразено с особеностите на бизнес процесите. Анализът на всички взаимовръзки създава предпоставки за формулиране на научнообосновани и практически приложими решения, насочени към устойчивото развитие и конкурентоспособността на аграрния сектор в България.

2. Предмет и обект на изследване

Обект на изследване в дисертационния труд е финансирането на бизнес процесите в предприятията от аграрния сектор като система от финансови отношения, институции и инструменти за осигуряване на капитал.

Предмет на изследване е банковото финансиране на аграрния сектор – неговите форми, равнища, условия и детерминиращи фактори.

3. Цел и задачи на изследването

Целта на дисертационния труд е чрез изясняване на теоретико-методологичните основи на банковото финансиране на бизнес процесите в аграрния сектор да се анализират факторите, които влияят върху потребностите от финансов капитал, като на тази основа се идентифицират ключови модели и се аргументират възможности за усъвършенстване на финансирането на агробизнеса в България.

В изпълнение на поставената цел, в дисертационния труд се формулират следните основни **задачи**, последователно реализирани във всяка една от главите:

1. Да се изяснят теоретико-методологичните основи на банковото финансиране чрез идентифициране на ключовите характеристики, участници и рискове в аграрния сектор и факторите, влияещи върху бизнес процесите.

2. Да се изследват бизнес процесите и връзките между тях като елементи на цялостна производствена система, както и въздействието на икономическите фактори върху тях.

3. Да се изследват съществуващите модели и подходи за оценка на финансовия потенциал и кредитоспособността откроявайки техните предимства и ограничения.

4. Да се предложат авторски модели и практически насоки за усъвършенстване на банковото финансиране на бизнес процесите в аграрния сектор, насочени към устойчив растеж, повишена конкурентоспособност и ефективно взаимодействие с финансовите институции.

4. Основна теза и хипотези

Основната изследователска теза е, че финансовата обезпеченост на аграрния сектор в България може да бъде постигнато чрез прилагането на подход към банковото финансиране, който отчита специфичните параметри и зависимости на бизнес процесите в сектора. Такъв подход позволява оптимално използване на възможностите на националната финансова система за осигуряване на оборотен и инвестиционен капитал, като по този начин се повишава устойчивостта и конкурентоспособността, като се укрепва и финансовата стабилност на сектора и се създават предпоставки за предсказуем дългосрочен икономически растеж

Формулирани са **четири хипотези**, които се проверяват и доказват в хода на изследването:

Хипотеза 1. По-големите земеделски стопанства с по-висок годишен оборот използват банково финансиране по-често от малките и микростопанствата, като то е насочено основно към инвестиции в дълготрайни активи, докато текущата дейност и оборотните нужди се финансират предимно със собствени средства и търговски кредит.

Хипотеза 2. Земеделските производители с по-дълъг управленски опит проявяват по-висока склонност към използване на инвестиционни и дългосрочни банкови кредити, като възприеманата висока цена на банковото финансиране има отрицателно влияние върху интензитета на тяхното използване.

Хипотеза 3. Специализираните банкови продукти за агробизнес се възприемат като по-подходящи в сравнение със стандартните кредити поради гъвкавите погасителни планове и адаптираните обезпечения.

Хипотеза 4. Директните плащания по Общата селскостопанска политика оказват положително влияние върху достъпа до банково финансиране. При стопанства, които внедряват нови технологии, развиват устойчиви практики, ефекта и води до по-висока инвестиционна активност.

5. Ограничения при разработване на дисертационния труд

При разработването на дисертационния труд са използвани ограничения, които произтичат, както от избрания обект и предмет на изследване, така и от

използваната методология и наличната информационна база. За целта то е териториално ограничено и обхваща единствено аграрния сектор в България. Направените изводи и препоръки са валидни в рамките на националната икономическа и институционална среда, като не могат да се отнасят автоматично към други държави. Трудът е фокусиран върху банковото финансиране като основен източник на външен капитал за аграрните предприятия. Други алтернативни форми на финансиране също се разглеждат, но те не са обект на задълбочен анализ, доколкото тяхната роля в българския аграрен сектор е ограничена и второстепенна. Емпиричното изследване е обвързано с ограниченията на използваната извадка. В анализа целенасочено са изключени както много големите аграрни предприятия така и най-малките микростопанства. Това ограничава представителността за тези групи и насочва резултатите основно към малките и средни аграрни предприятия. Допълнително, използваните първични данни се базират на анкетно проучване и експертни интервюта, което предполага наличие на субективност, свързана с възприятията, опита и интерпретациите на респондентите. Въпреки приложените методи за минимизиране на нежеланите ефекти, не можем напълно да изключим влияние на индивидуални оценки.

6. Информационно осигуряване

Информационното осигуряване на дисертационния труд се основава на методологична рамка, изградена от съвкупност от подходи, методи и първични и вторични източници на информация. Това позволява систематично събиране, обработка и интерпретация на източниците на данни, свързани с банковото финансиране на бизнес процесите в аграрния сектор на България. В методическо отношение са приложени системният и процесният подход, които позволяват разглеждането на пазара като комплексна икономическа система и като последователност от взаимосвързани процеси. Използвани са сравнителен и факторен анализ, чрез синтез и систематизирано обобщаване на емпирични данни от проведено първично допитване. Тези изследователски инструменти са използвани с цел да се постига обективност в анализа и обосновани изводи.

За целите на дисертационното изследване е проведено анкетно проучване на управители и собственици на агробизнес компании попадащи в основните четири сектора: зърнопроизводство, зеленчукопроизводство, овощарство и животновъдство. В анкетното проучване се обхващат собственици и управители на аграрни предприятия, като тя е проведена анонимно, с цел ограничаване на субективни изкривявания и повишаване достоверността на получените данни. Въпросите са структурирани в съответствие с целите и задачите на изследването и позволяват количествен анализ на нагласите, поведението и практиките на земеделските производители. Събраните данни чрез качествено експертно допитване под формата на неструктурирани интервюта допълва количественото изследване с експертна оценка от специалисти в бранша.

Информационната база на дисертацията включва спектър от източници с научен и практически характер. Използвана е специализирана литература в областта на аграрната икономика и международната търговия, както и официални документи, стратегически програми и секторни анализи, издадени от Министерството на земеделието и храните на Република България. Информационните ресурси от международен характер също допринасят за анализа, като са използвани данни от: Организацията по прехрана и земеделие (FAO), Организацията на обединените нации (ООН), Европейската комисия и Световната банка. Допълнително са използвани бази данни и статистически масиви на (НСИ), както и международни източници като FAOSTAT, USDA и Eurostat.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран в увод, три глави, заключение и литература, в които се разглежда логическата последователност на неговото съдържание.

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА: ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА БАНКОВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ В АГРАРНИЯ СЕКТОР

1.1. Същност, функции, обхват, равнища и участници в процеса на банковото финансиране.

1.1.1. Триравнинен модел на изследване.

1.1.2. Участници в процеса на банково финансиране.

1.1.3. Финансови бариери и поляризация в аграрния сектор.

1.2. Основни бизнес процеси в аграрното предприятие и детерминиращи фактори в процеса на финансиране.

1.2.1. Производствените процеси като основа за финансовите потребности.

1.2.2. Аграрни специфики и рискови фактори, които определят банковото финансиране.

1.2.3. Детерминанти на банковото финансиране в аграрния сектор.

1.2.4. Връзка между финансиране, рискове и процеси.

1.3. Модели и подход за анализ при оценка на възможностите за финансиране на процесите в аграрния сектор.

1.3.1. Модел на Berger & Udell.

1.3.2. Теории за информационна асиметрия и кредитни ограничения.

1.3.3. Модели за оценка на кредитния риск в аграрния сектор.

1.3.4. Институционални модели за достъп до финанси.

1.3.5. Интегриран авторски модел за оценка на достъпа до финансиране.

ВТОРА ГЛАВА: ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИНОСА НА БАНКОВОТО ФИНАНСИРАНЕ ВЪРХУ БИЗНЕС ПРОЦЕСИТЕ В АГРАРНИЯ СЕКТОР

2.1. Профил на добри и неефективни бизнес модели и тяхното влияние върху начините на финансиране на процесите в аграрния сектор.

2.1.1. Бизнес модели в аграрния бизнес и тяхното значение за достъпа до финансиране.

2.1.2. Регулаторна и финансова рамка на кредитирането.

2.1.3. Динамика и структура на банковото финансиране в аграрния сектор.

2.1.4. Специфични финансови потребности според размера на стопанствата и подотраслите.

2.2. Изследване на външните и вътрешни фактори и тяхното въздействие върху финансирането на процесите в аграрния бизнес.

2.2.1. Структурни и институционални ограничения пред финансирането.

2.2.2. Изследване на външните и вътрешни фактори при процесите в аграрния бизнес.

2.2.3. Влияние на лихвените проценти в аграрния сектор.

2.2.4. Емпирично изследване на влиянието на вътрешните и външните фактори.

2.3. Изследване на банковото финансиране и влиянието му върху процесите в агробизнеса.

2.3.1. Банковото финансиране като фактор за влияние върху процесите.

2.3.2. Роля на директните плащания по ОСП и институционалните ограничения.

ТРЕТА ГЛАВА: НАСОКИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ПОДХОДИТЕ ЗА ФИНАНСИРАНЕ ЧРЕЗ БАНКОВ КРЕДИТ НА ПРОЦЕСИТЕ В АГРАРНИЯ БИЗНЕС

3.1. Определяне на детерминанти за избор на подход за финансиране на процеси съгласно бизнес структурата на компанията.

3.1.1. Ключови компоненти на детерминантите за избор на подходящо финансиране.

3.1.2. Синтез и категоризация на основните детерминанти.

3.1.3. Категоризация на подходите за финансиране.

3.2. Модел за повишаване ефективността при финансиране на предприятия от аграрните сектори.

3.2.1. Хибриден институционален модел за управление на инвестиционното подпомагане.

3.2.2. Механизъм за интеграция на банковото финансиране на процесите в аграрния бизнес, чрез внедряване на система от Бенчмарк модели.

3.3. Комуникиране на необходимите подходи със заинтересованите агробизнес сектори, при структуриране на подход за финансиране на бизнес процеси.

3.3.1. Заинтересовани страни.

3.3.2. Механизми за комуникация и стандартизация.

3.3.3. Очаквани ползи и въздействие върху сектора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА: ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА БАНКОВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ В АГРАРНИЯ СЕКТОР

Първа глава на дисертационния труд е посветена на изясняване на теоретико-методологичните аспекти. Основната цел е изграждане на концептуална рамка на изследването чрез систематизиране на ключовите понятия, функции, участници и модели, които определят процеса на банково финансиране.

В първи параграф 1.1. „**Същност, функции, обхват, равнища и участници в процеса на банковото финансиране**“ банковото финансиране е представено като система от отношения и финансови инструменти, чрез които се осигуряват необходимият капитал за земеделското производство. Акцентът се поставя и върху посредническата функция на финансовите институции при трансформацията на ликвидност, информация и риск между носителите на свободен капитал и аграрните предприятия. Посочва се още, че биологичния характер на производството, зависимостта от климатични фактори, сезонността на приходите и високата капиталоемкост обуславят повишена необходимост от външно финансиране.

Банковото финансиране е представено не само като източник на финансов ресурс, но и като важен фактор, който влияе върху финансовата дисциплина на управителите в земеделските стопанства. Систематизират се още и основните функции на банковото финансиране, сред които се открояват намаляването на информационната асиметрия между кредитори и кредитополучател, контролът

върху финансовото състояние на стопанствата, чрез регулярен мониторинг и активно управление на кредитния риск. Подчертава се ролята на банките за по-ефективно разпределение на ограничените финансови ресурси в аграрния сектор. Те се разглеждат и през призмата на системен механизъм за селекция, контрол и насочване на развитието на земеделските стопанства.

Анализът е изведен в рамките на триравнинен модел, който включва три основни нива а именно микро, мезо и макроравнище. На микроравнище се разглежда земеделското стопанство като икономически субект включващ структурата на производството, паричните потоци и способността за обслужване на задълженията. На мезоравнище е представено взаимодействието между банките и аграрните предприятия и кредитните технологии за оценка на кредитоспособността, вътрешнобанковите правила и механизмите за наблюдение. Макроравнището е представено в обхвата на институционалната среда, в комплекс от макроикономическите условия, капацитет на банковия сектор и регулационната рамка.

В параграфа е очертан и обхватът на банковото финансиране, като обратното финансиране е насочено към покриване на текущите и сезонни ликвидни потребности, докато инвестиционното финансиране подпомага придобиването на дълготрайни активи, чрез които се модернизира и обновява производството. Особено внимание е отделено и на участниците в процеса на банковото финансиране, като земеделските стопанства са представени като основни кредитополучатели, а банките в ролята си на носители и управители на финансовия риск. Държавните и регулаторни органи са фактори, формиращи институционалната рамка определящи правилата. В анализа са включени и други участници като гаранционни фондове, застрахователни компании и консултанти, които допълват механизма на финансиране.

В заключение се подчертава, че банковото финансиране представлява основен елемент за функционирането и развитието на аграрния сектор. Взаимовръзките между различните равнища на анализ и участниците в процеса определят, както достъпа до капитал, така и възможностите за устойчиво развитие и повишаване на конкурентоспособността на земеделските стопанства.

Във втория параграф 1.2. „Основни бизнес процеси в аграрното предприятие и детерминиращи фактори в процеса на финансиране“ са анализирани факторите, които определят функционирането на изследвания процес, като акцентът е поставен върху тяхното комплексно и взаимосвързано въздействие. Достига се до извода, че аграрните предприятия се характеризират със специфични производствени, организационно-функционални и финансови особености, които формират разходната и приходната структура, динамиката на паричните потоци и бизнес профила. Агробизнесът е определен като сектор с висока чувствителност към външни фактори и повишен кредитен риск, което поражда необходимостта от специализиран подход на финансирането (Binswanger & Rosenzweig, 1986). В тази връзка финансовите нужди на аграрните предприятия са пряко зависими от производствените цикли и могат да бъдат групирани в няколко процеса.

Идентифицирани са ключовите бизнес процеси и факторите, които формират потребност от финансиране. Като критичен елемент е изследвано управлението на запасите като част от суровинната база, незавършеното производство и готовата продукция, необходими за непрекъснатостта на производството и реализацията. В рамките на този процес са открити три зависимости а именно качество, достатъчност и навременност. Качеството е представено като предпоставка за производствен резултат, достатъчността е обусловена и се свързва с избягване на прекъсвания поради недостиг, а навременността се явява критична поради ограничените времеви прозорци за технологични операции в земеделието.

Вторият фактор е инвестирането в дългосрочни производствени активи, които имат икономическа и финансова трансформация на активи в рамките на балансовата структура. Същевременно е отчетена и възможността за алтернативни форми на осигуряване на активи като аренда на земя и оперативен лизинг, която зависи от етапа на развитие на компанията и ресурсните ограничения.

Процесът по реализация на произведената продукция, който е завършек на производството е функция на бизнес модела, позиционирането и маркетинговата

стратегия и се проявява в крайния финансов резултат. Спецификата на аграрния бизнес предполага вземане на решения и адаптивност на стратегията спрямо ефектите от нейното прилагане. Подчертава се още, че цикълът на обръщаемост на капитала в агросектора е по-дълъг и различно структуриран в сравнение с други сектори. Това поражда непредвидими парични потоци, поради което банките често прилагат по-консервативни структури, по-високи изисквания за обезпечение и по-строги критерии за ликвидност.

Друг важен елемент е технологичната изостаналост, която се свързва с по-висока нестабилност на доходите и финансови затруднения, докато по-силните управленски умения и по-добрата организационна структура намаляват вероятността от финансови проблеми при шокове. В допълнение слабата финансова грамотност и непълната отчетност също са фактор за ограничаване достъпа до финансиране.

Финансовата оценка се допълва чрез показатели за стабилност на добивите, технологичен модел, сезонност и зависимост от външни ресурси. Постоянството в добивите и производствената ефективност понижават риска и увеличават кредитоспособността, а сезонността прави управлението на паричните потоци критично важно. От друга страна специфики като субсидии и застраховки действат като фактори за смекчаване на риска и за стабилизиране на доходите, като едновременно могат да подобрят и ликвидността. Управленските детерминанти от своя страна намаляват информационната асиметрия и влияят положително върху условията на банковото финансиране. Институционалните детерминанти като банкови регулации, пазари на обезпечения от своя страна определят рамката на кредитния процес, като развитието и ликвидността на пазара на земя се посочват като критични за достъпа до кредит.

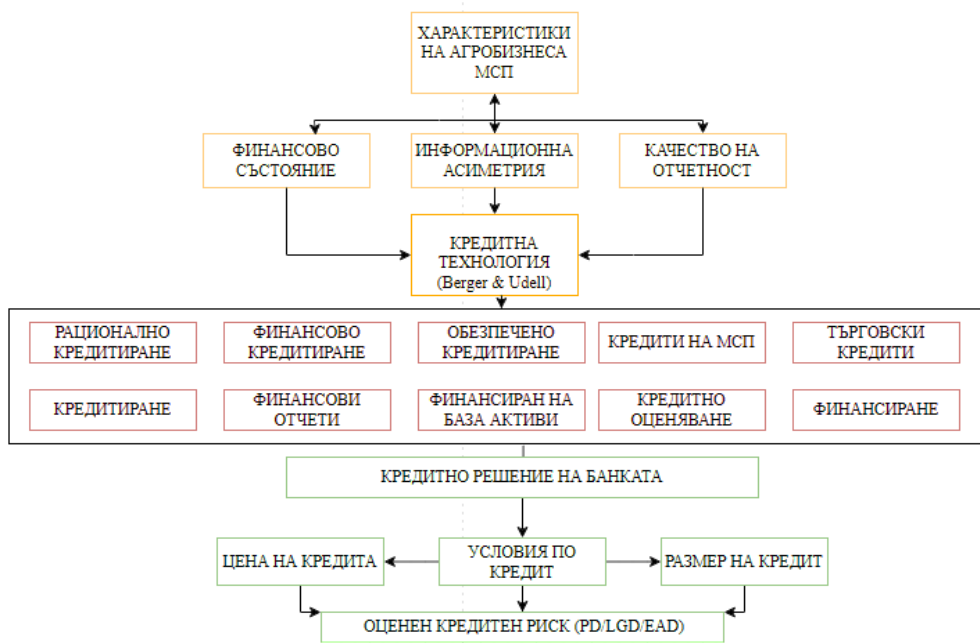
В тази връзка са оценени и прилаганите от банките интегрирани аналитични модели, в които производствените процеси се разглеждат като финансови драйвери, влияещи върху бъдещите парични потоци. От гледна точка на предприятията основните инструменти за финансиране на процесите включват собствени средства, субсидии, търговски кредит, аванси, лизинг и банкови

кредити. Най-значима роля остава за банковото финансиране поради мащаб, срокове и предвидимост на условията.

В обобщение бизнес процесите обхващат специфични рискове и системата от детерминанти, които формират комплексен профил на аграрното предприятие, върху който банките изграждат кредитното си решение. Взаимовръзката между производствени цикли, риск и финансиране обуславя необходимостта от специализиран подход при оценка, мониторинг и структуриране на банковото финансиране в аграрния сектор.

В първа глава **„Модели и подход за анализ при оценка на възможностите за финансиране на процесите в аграрния сектор“** е застъпена необходимостта от използване на модели, с които да се оцени възможността за финансиране на аграрните предприятия. Те следва да отчитат спецификата на сектора, ролята на информационната асиметрия, както и съществуващите рисковете пред кредитирането. Разглеждането на процеса започва от вътрешната оценка на фирмата, а крайният етап е кандидатстването за кредит, при което банката изпълнява ролята на независим коректив на управленските решения. Важен извод тук е, че оценката на кредитоспособността не може да стъпва единствено на финансови показатели и счетоводни форми поради ограничения за качеството на отчетността. Това засилва значението на модели, които комбинират финансов анализ, производствена логика, риск профил и качество на информацията.

Представена е рамката на Berger & Udell (2006), която показва зависимостта между информационната обезпеченост на клиента и избора на кредитна технология. Това потвърждава нуждата оценката в аграрния сектор да комбинира финансови и нефинансови показатели (фигура 1).

Фигура 1. Връзка между характеристиките на агробизнеса/МСП и кредитното решение на банката

Източник: Авторска разработка по Berger, A. N., & Udell, G. F. (2006)

Колкото по-качествена и стандартизируема е информацията за стопанството, толкова по-вероятно е банката да приложи формализирана технология и да предложи предвидими условия. При аграрните предприятия финансово-ориентираното кредитиране разчита на надеждни отчети. Съществува обаче не малка част от фермерските дейности и малките стопанства, при които този подход не води до добри резултати поради ограничена прозрачност и лоша счетоводна дисциплина.

Също така се отделя и съществено място на кредитния риск в условията на несъвършена информация. При дефицит на прозрачност и кредитна история се използват подпомагачи фактори като по-високо стойностно обезпечение, исторически отношения и се прилагат допълнителните механизми за контрол. Необходимостта аграрната специфика да се интегрира в моделите за оценка, вместо да се третира като вторичен фактор придобива голямо значение. Добро решение в тази посока е разработването на модел за оценка на достъпа до финансиране. В този контекст се предлага авторския модел CAP-Fin – функция, представляваща оригинална, концептуална и аналитична рамка, която представя

достъпа до финансиране, синтезирайки следните фактори: производствено-структурни, финансова инфраструктура и институционална среда, финансово поведение, инструменти на ОСП и управленски фактори.

$$\text{CAP-Fin} = f(\text{PS}, \text{FI}, \text{FB}, \text{CAP}, \text{MD}) \quad (1)$$

където: PS - производствено-структурни характеристики (мащаб, специализацията, технологичното равнище, биологичните цикли); FI – финансова инфраструктура и институционална среда (достъп до финансови посредници, регулаторната рамка, гаранционните механизми и конкурентната среда); FB – финансово поведение на фермерите (склонност към риск, предпочитанията между собствени и заемни средства, финансовата грамотност и доверието в кредитните институции); CAP – инструменти на Общата селскостопанска политика (системата от директни плащания, инвестиционни мерки, държавна помощ); MD – управленски и дигитални фактори (управленския капацитет, стратегическото планиране, използването на дигитални технологии)

Предложеният модел може да служи като основа за по-точна диагностика и оценка на ефективността на използваните инструменти за подкрепа, което позволява формулирането на по-адекватни политики и управленски решения.

ВТОРА ГЛАВА: ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИНОСА НА БАНКОВОТО ФИНАНСИРАНЕ ВЪРХУ БИЗНЕС ПРОЦЕСИТЕ В АГРАРНИЯ СЕКТОР

Във втора глава се изяснява приносът на банковото финансиране върху бизнес процесите в аграрния сектор. Основна отправна точка в нея е, че качеството на бизнес модела предопределя, както достъпа до капитал, така и цената и структурата на финансирането. Сезонността на паричните потоци, зависимостта от климатични и ценови шокове и по-високата капиталоемкост на производството са в основата на тази взаимовръзка. Следователно, добрият бизнес модел не е само управленска категория, а условие за кредитоспособност и за устойчиво финансиране на всички процеси.

В подточка. 2.1. **„Профил на добри и неефективни бизнес модели и тяхното влияние върху начините на финансиране на процесите в аграрния**

бизнес“ се разглежда как финансирането се влияе от **бизнес модела** и това дали стопанството може да демонстрира устойчивост, ефективност и предвидимост на резултатите. В тази връзка международни изследвания показват, че няма универсална формула за „успешен“ модел, но предприятията с по-висока ефективност и устойчивост обикновено се отличават с: (1) системни иновации и технологично обновяване; (2) добра финансовата функция (бюджетиране, управление на ликвидността, планиране); (3) инвестиции в човешки капитал; (4) усилване на търговската функция. Тези характеристики се отнасят и за аграрните предприятия в България, тъй като те директно подобряват отчетността, управлението на риска и способността за обслужване на задълженията. В изследването са обобщени ключовите критерии за ефективен и устойчив бизнес модел на база събрани резултати от експертно допитване (таблица 1).

Таблица 1

Критерии за ефективен и устойчив бизнес модел

Критерии	Ефективен / устойчив бизнес модел
Използване на ресурси	Ефективно управление на земя, вода, труд, капитал и производствени ресурси, чрез реализиране на икономии от мащаб и използване на конкурентни предимства чрез достъп до пазари.
Иновации и технологии	Непрекъснато инвестиране в съвременни нови технологии за да бъде повишена конкурентоспособността, разпознаваемост на продукта и адаптивност към пазарни и климатични промени.
Социална отговорност	Прилагане на устойчиви практики за опазване на околната среда, добри условия на труд и социална отговорност и интегриране на ESG политики.
Мениджмънт и приемственост	Професионален мениджмънт, стабилна организационна структура и ясна приемственост на поколенията особено при семейни стопанства.
Стратегия за растеж и управление	Изграждане на стратегии за устойчив растеж чрез комбиниране на ресурси и партньорства, чрез използване на KPI и управление на производителността
Пазарна ориентация	Бизнес модел, съобразен с пазарната конюнктура и потребителските нужди.
Финансова устойчивост	Финансова и икономическа предсказуемост, дългосрочно изградени взаимоотношения с финансови партньори и прозрачност на управление.
Икономическа приложимост	Практичен и икономически жизнеспособен модел в реална пазарна среда.

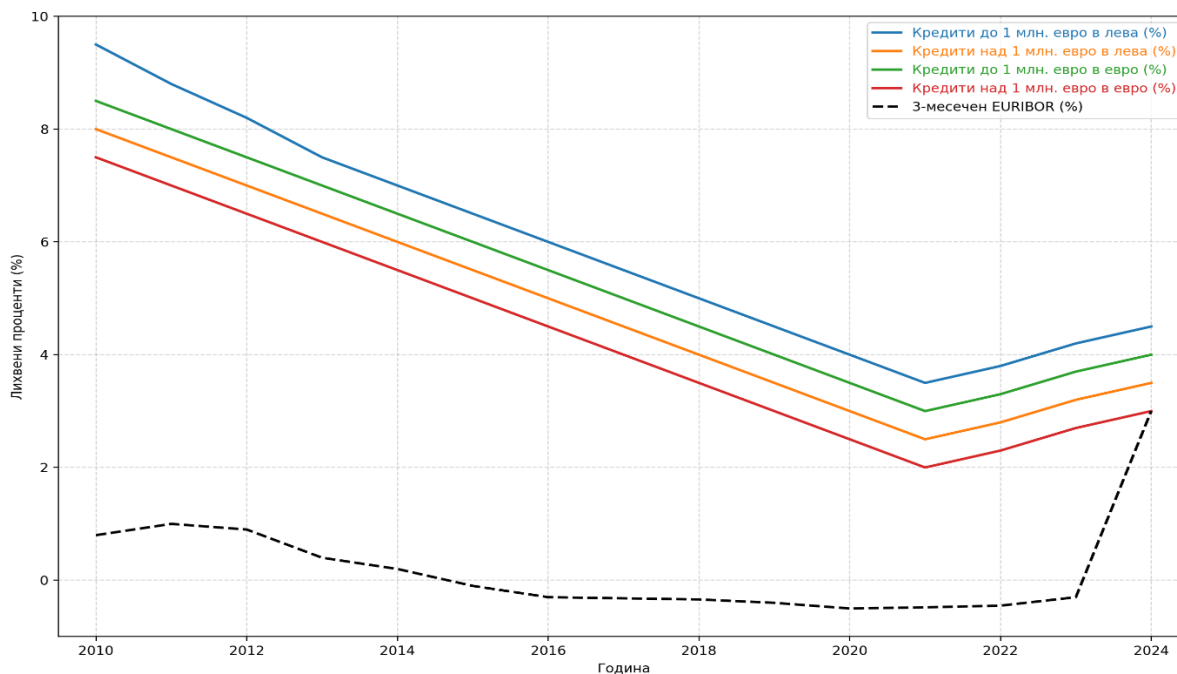
Източник: Проведено допитване сред експерти

Интегрирането на тези елементи повишава вероятността за достъп до банков кредит, тъй като намалява информационната асиметрия и позволява на банката да структурира финансиране с по-нисък риск, при гъвкави условия.

Анализът се допълва и от регулаторната и финансовата рамка, която влияе върху поведението на банките. След кризата от 2008 г. и въвеждането на Базел III капиталовите изисквания се повишават (Basel Committee on Banking Supervision, 2010), но същевременно експозициите към МСП могат да се третират с по-благоприятни рискови тегла при определени условия съгласно CRR, което би трябвало да подпомага кредитирането на малките компании. Практиката обаче показва, че микропредприятията остават най-ограничени и по-често получават отказ, или се отказват сами поради неподходящи условия. В тази връзка са и изводите от доклади на Fi Compass (2020; 2022), които идентифицират структурни слабости и недостатъчна адаптация на банковите продукти към спецификите на сектора, както и зависимост на кредитирането от получаването на подпомагане по ОСП/ПРСР. Емпиричните данни показват и концентрация на финансов ресурс при по-големите експозиции (над 250 хил. лв. и особено над 1 млн. лв.), което е индикатор за поляризация и големите стопанства по-лесно трансформират мащаба и активите си в обезпечение и достъп до инвестиционни ресурси, докато малките предприятия остават по-зависими от оборотно и краткосрочно финансиране и по-трудно преминават към технологично обновяване.

За по-обективна оценка на кредитната интензивност е използван индексът АОІ (Agriculture Orientation Index), при който стойности над 1 означават кредитиране над пропорционалния дял спрямо приноса в БВП (FAO, 2021). За 2024 г. стойност $AOI \approx 2,5$ показва, че кредитната експозиция към агробизнес сектора е относително висока, но това следва да се интерпретира в контекст на следните фактори: секторът е капиталоемък, зависим от оборотно финансиране и субсидии и е със структура, ориентирана към първично производство с по-ниска добавена стойност, което обяснява по-висока нужда от външен капитал спрямо дела в БВП. В допълнение към характеристиките на кредитния портфейл, анализът на ценовата среда на финансиране дава яснота за условията, при които оперира аграрния бизнес. Динамиката на лихвените проценти по бизнес кредити

в България, съпоставена с движението на 3-месечния Euribor, показва, че въпреки нарастващата глобална несигурност след 2022 г., лихвените нива, остават относително стабилни (фигура 2).

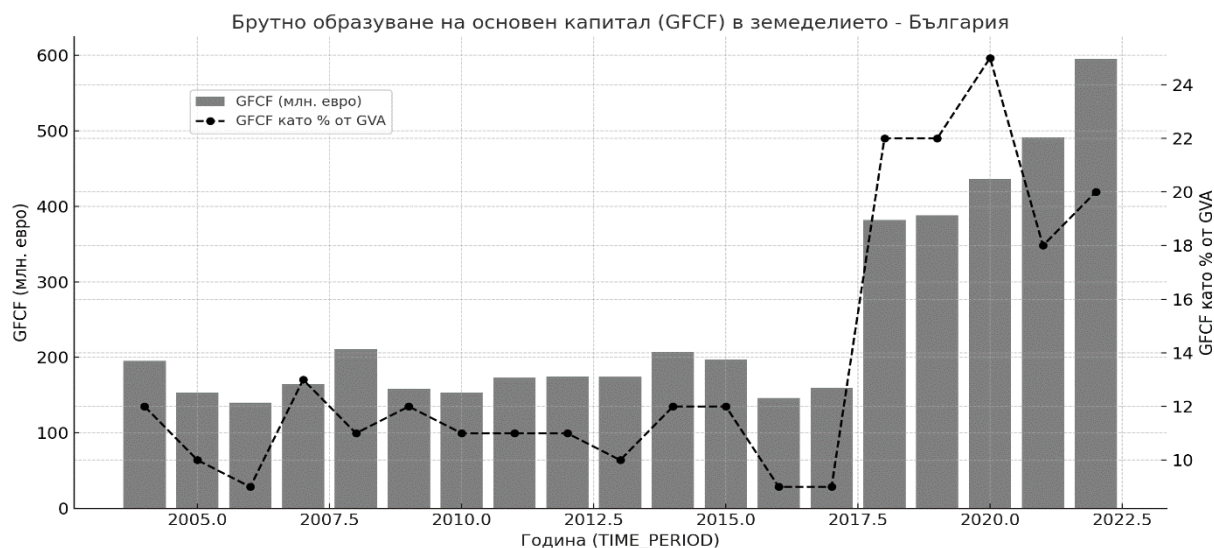
Фигура 2. Лихвени нива за бизнес кредити и 3-месечния EURIBOR в България

Източник: Данни от БНБ и ЕЦБ, обработени от автора

Тези лихвени условия създават предпоставки за запазване на кредитната активност и подкрепят инвестиционните намерения на предприятията. Стабилната ценова среда обаче, не води автоматично до равномерен достъп до финансиране, тъй като условията по кредитите продължават да се различават силно според размера на стопанствата и качеството на финансовото управление.

Ефектът от наличието или липсата на достъп до финансиране се проявява пряко в инвестиционната активност на сектора, измерена чрез показателя „Брутно образуване на основен капитал“ (GFCF). Данните за България показват тенденция на нарастване през последните години, като дялът на GFCF спрямо добавената стойност се увеличава и достига нива от 20 до 25% (фигура 3). Това е индикация за засилено обновяване на машинния парк, инфраструктурата и технологичната база, което е характерно за предприятията с по-висока финансова устойчивост и

по-добър достъп до банково финансиране. Въпреки тази положителна динамика, инвестиционната активност в българското земеделие остава под средните нива за Европейския съюз, което подсказва структурни ограничения и неизползван потенциал за модернизация.

Фигура 3. Брутно образуване на основен капитал в България

Източник: Данни от FADN, обработени от автора

Успоредно с това структурата по матуритет показва, че делът на кредитите над 5 години в сектора е по-нисък от средния за нефинансовите предприятия (таблица 2), което може да се разглежда като сигнал за по-консервативен подход на банките към дългосрочния риск.

Таблица 2

Матуритет на фирмени кредити по сектори

Матуритетен период по сектори	хил. лв.	от 1 до 5 г	над 5 г	общо
Нефинансови предприятия	44 698 054	13,5%	50,5%	64,0%
Селско, горско и рибно стопанство	2 903 260	17,4%	39,2%	56,6%

Източник: Данни от БНБ, обработени от автора

Анализът показва също, че инвестиционният процес в аграрния сектор е силно асиметричен и концентриран предимно в по-големите предприятия с по-висока капиталоемкост. Малките и средните предприятия, въпреки благоприятната лихвена среда, продължават да срещат затруднения при

реализирането на инвестиционни проекти. Причините за това са систематизирани на база експертно допитване и обобщени в (таблица 3), която идентифицира ключовите фактори, ограничаващи инвестиционната активност и достъпа до финансиране.

Таблица 3

Основни фактори, ограничаващи инвестиционната активност и достъпа до финансиране в аграрния сектор

Влияещи фактори	Характеристика / проявление	Ефект върху инвестициите
Ограничени финансови ресурси	Недостатъчен собствен капитал при малки и средни компании	Отлагане или невъзможност за инвестиции в ДМА
Труден достъп до финансиране	Високи изисквания за обезпечение и неблагоприятни кредитни условия	Ограничаване на инвестиционните проекти
Ниска привлекателност за външни инвеститори	Регулаторни ограничения, административна тежест	Липса на стратегически и мащабни инвестиции
Структурни особености на земеделието	Доминиране на зърнени и технически култури с ниска добавена стойност	Ниска необходимост от постоянни инвестиции след първоначалния етап
Доминиране на малки семейни стопанства	Ограничен мащаб и капацитет за модернизация	Ниска инвестиционна активност
Липса на коопериране	Слабо участие в кооперативи и групи производители	Невъзможност за мащабни инвестиции и икономии
Недостатъчна държавна подкрепа	Неефективно разпределение на субсидии и административна тежест	Инвестиции насочени към други сектори и дейности
Ниска ефективност на европейските програми	Слабо усвояване, нецелевеи инвестиции, липса на стратегия	Лоши инвестиции и ниска БДС от сектора
Несигурност в регулациите	Чести промени и дълги административни процедури	Отлагане или отказ от инвестиции

Източник: авторска разработка

Поляризацията в сектора предполага необходимост от по-структуриран подход и диференцирани финансови решения, ориентирани към реалните цикли и рискове в земеделието.

В подточка. 2.2. „Изследване на външните и вътрешни фактори и тяхното въздействие върху финансирането на процесите в аграрния сектор“ се анализира въздействието на макро и портфейлни характеристики върху банковото финансиране. Процесите се разглеждат и под влияние на специфичната

институционална, пазарна и производствена среда, в която функционират агробизнес компаниите. Финансовите решения в сектора се формират под влияние на комбинация от структурни ограничения, външни макроикономически и природни фактори, както и вътрешни характеристики, свързани с управлението, мащаба и финансовата устойчивост на стопанствата. Емпирични и институционални изследвания (Fi-compass, 2020; 2022) показват, че достъпът до банково финансиране в аграрния сектор в България остава неравномерен и силно диференциран. След присъединяването на страната към ЕС секторът бележи растеж, но се характеризира с изразена поляризация между ограничен брой големи стопанства и преобладаващ дял малки и микростопанства. Това налага необходимостта от специализиран и сегментиран подход при структурирането на банковите продукти. Значителна роля за доходите и инвестиционната активност играят директните плащания по Общата селскостопанска политика. Те подобряват ликвидността, но същевременно изкривяват реалната оценка за рентабилността и често се третират от банките като основен източник за обслужване на кредита.

Допълнителни ограничения произтичат от сезонността на приходите, изискването за стандартна финансова отчетност които не отразява спецификата на стопанската година, а предпочитанието на банките към ипотечно обезпечение затруднява достъпа на фермерите. Наред с това, ниската финансова грамотност и дефицитът на управленски капацитет при част от стопанствата допълнително задълбочават проблема. На база експертно допитване и систематизиране на резултатите, факторите, влияещи върху финансирането на аграрните процеси, могат да бъдат класифицирани като външни и вътрешни.

Външните фактори включват климатични и биологични рискове, сезонност на паричните потоци, зависимост от субсидии, пазарна конюнктура и ценова волатилност, технологичен натиск и демографски ограничения. Тези фактори повишават несигурността и водят до по-консервативен банков подход, изискващ гъвкави погасителни схеми и специализирани продукти. Класификацията и тяхното влияние са представени обобщено в таблица 4.

Таблица 4

**Класификация на външните фактори и тяхното влияние върху
финансовото състояние и достъпа до финансиране**

Външен фактор	Съдържание и проявление	Влияние върху финансовото състояние и достъпа до финансиране
Климатични и биологични рискове	Неблагоприятни метеорологични условия, болести и вредители, които водят до колебания в добивите и продукцията.	Повишаване на бизнес риска, нестабилни приходи и затруднена прогнозируемост на паричните потоци, което води до по-консервативен банков подход.
Сезонност и цикличност на паричните потоци	Концентрация на приходи в определени периоди (след реколта, изкупни кампании).	Необходимост от специализирани погасителни схеми, обратно и мостово финансиране. Стандартните кредитни продукти често са неприложими.
Зависимост от субсидии и публична подкрепа	Значителен дял на директните плащания и националните схеми в приходите на стопанствата. Липса на желание за ефективност.	Подобряване на ликвидността, но и изкривяване на реалната рентабилност, банките често третират субсидиите като основен източник за обслужване на кредита.
Достъп до земя и пазар на ренти	Повишаващи се цени на земеделската земя и рентните плащания вследствие на конкуренция.	Увеличаване на фиксираните разходи и капиталовата натовареност, необходимост от дългосрочно инвестиционно финансиране.
Технологична модернизация и иновации	Натиск за внедряване на модерна техника, дигитализация и прецизно земеделие с цел повишаване на ефективността.	Нарастване на инвестиционните потребности и зависимост от дългосрочно банково финансиране, по-високи изисквания към планирането.
Дефицит на работна ръка и демографски фактори	Ограничен достъп до квалифицирани кадри и застаряване на заетите в сектора.	Намаляване на производствената ефективност и повишаване на разходите, допълнителен риск при оценка на устойчивостта на бизнеса.
Пазарна конюнктура и ценова волатилност	Колебания в цените на селскостопанската продукция, фуражите и входящите ресурси.	Нестабилни приходи и маржове, повишен кредитен риск и необходимост от гъвкави финансови инструменти и риск-мениджмънт.

Източник: авторска разработка

Вътрешните фактори са пряко свързани с управлението на стопанството и имат решаващо значение за кредитоспособността. По-големите и утвърдени стопанства демонстрират по-добри финансови показатели и по-нисък възприеман

риск, което им осигурява по-добри условия за финансиране. Класификацията на вътрешните фактори и тяхното влияние са представени в таблица 5.

Таблица 5

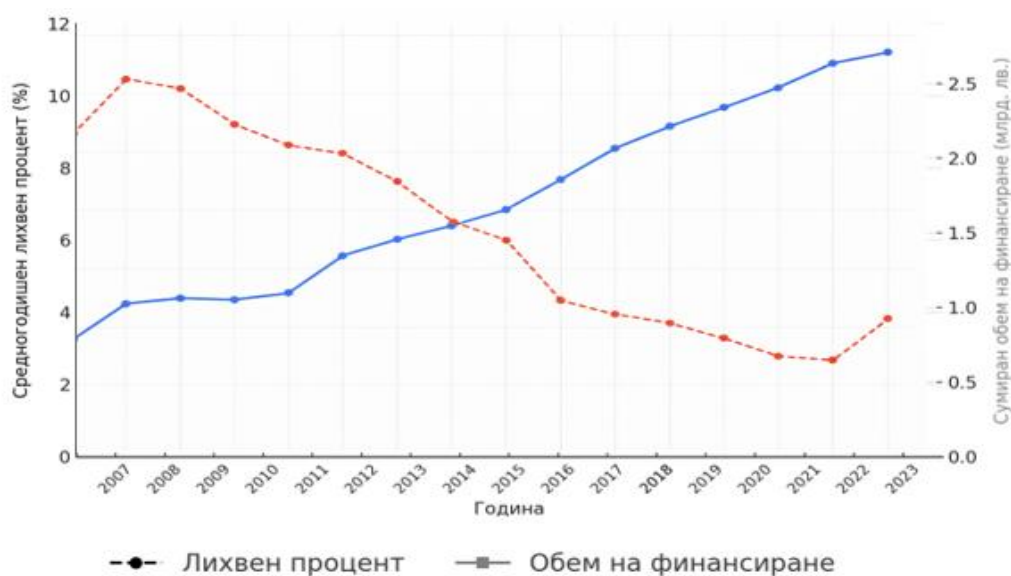
Класификация на вътрешните фактори и тяхното влияние върху финансовото състояние и достъпа до финансиране на агробизнеса

Вътрешен фактор	Съдържание и проявление	Влияние върху финансовото състояние и достъпа до финансиране
Размер и икономически мащаб на стопанството	Обработваема площ, обем на продукцията, размер на оборота и активите.	По-големите стопанства имат по-добър достъп до банково финансиране, пониска цена на кредита и по-голям избор от финансови инструменти.
Производствена структура и специализация	Зърно и зеленчукопроизводство, животновъдство, трайни насаждения и смесено.	Различната капиталоемкост и рисков профил на подсекторите водят до диференциран банков подход и условия за финансиране.
Етап на развитие на стопанството	Стартиращо, развиващо се или утвърдено предприятие.	Стартиращите и младите стопанства са с по-висок риск и ограничен достъп до кредит поради липса на история и натрупан капитал.
Финансова устойчивост и рентабилност	Способност за генериране на печалба от основната дейност, включително и без субсидии.	По-високата рентабилност подобрява кредитоспособността и намалява зависимостта от външна подкрепа.
Ликвидност и управление на парични потоци	Наличие на временни ликвидни дефицити.	Добре управляваните парични потоци улесняват обслужването на задълженията и намаляват кредитния риск.
Капиталова структура и задлъжнялост	Съотношение между собствен и привлечен капитал.	Високата задлъжнялост ограничава възможностите за ново финансиране и води до по-строги кредитни условия.
Обезпеченост и структура на активите	Наличие на земя, сгради, техника и други активи, подходящи за обезпечение.	Недостатъчната или неподходяща обезпеченост е ключова причина за отказ или ограничаване на финансирането.
Качество на счетоводната отчетност	Точност, навременност и прозрачност на финансовите отчети.	Качествената отчетност подобрява оценката на риска и улеснява достъпа до банкови кредити.
Управленски капацитет	Умения за планиране, бюджетиране и контрол на разходите.	Ниската финансова грамотност повишава риска от неефективни решения и затруднява взаимоотношенията с банките.
Качество на бизнес планирането	Реалистичност на бизнес плановете и инвестиционните разчети.	Добре структурираните бизнес планове увеличават вероятността за одобрение на финансиране.

Кредитна история и финансова дисциплина	Предходен опит с кредити, редовност при обслужване на задълженията.	Положителната кредитна история е ключов фактор за доверие от страна на банките.
Управленски опит и приемственост	Опит на управителя, участие на млади фермери и междугенерационен преход	Опитното управление повишава устойчивостта на бизнеса и намалява възприемания кредитен риск

Източник: авторска разработка

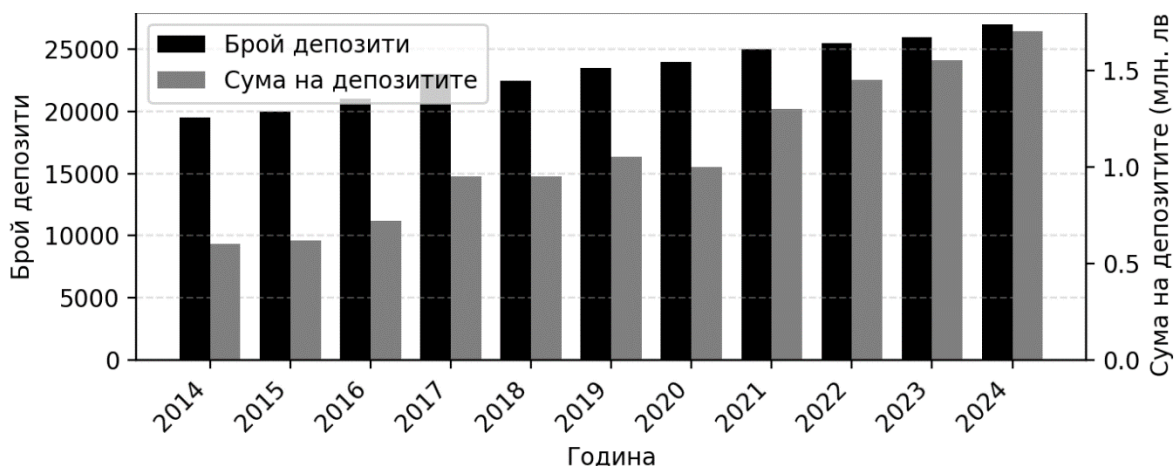
Анализът на динамиката на кредитирането показва ясно изразена отрицателна зависимост между лихвените проценти и обема на банковото финансиране в аграрния сектор. Понижаването на лихвените нива след 2007 г. води до значително нарастване на използваното финансиране, което отразява промяна в регулаторната и макроикономическата среда (фигура 4).

Фигура 4. Средногодишен лихвен процент и обем финансиране на агробизнеса.

Източник: Данни от БНБ, обработени от автора

Наред с това, инвестиционната активност в сектора остава висока, подкрепена от програмите по ПРСР и растящите инвестиции в дълготрайни активи. Увеличението на депозитите в сектора (фигура 5) е индикатор за концентрация на собствен капитал в ограничен брой по-големи стопанства, което допълнително задълбочава поляризацията при достъпа до финансиране.

Фигура 5. Динамика като брой и сума на депозитите в аграрния сектор

Източник: Данни от БНБ, обработени от автора

Изследването доказва, че финансирането на процесите в аграрния бизнес се формира под въздействието на сложна система от външни и вътрешни фактори. Поради това устойчивото финансиране изисква процесно-ориентиран и диференциран подход, съобразен със спецификите на аграрния сектор, мащаба на стопанствата и цикличността на производството.

В подточка. 2.3. „Изследване на банковото финансиране и влиянието му върху процесите в агробизнеса“ се анализират данните от проведеното анкетно проучване и се тестват хипотезите за банковото финансиране. То се разглежда като фактор осигуряващ ресурс, който формира поведението на предприятията и влияе върху избора на технологични решения, инвестиционен хоризонт и устойчивост на производствените вериги. Също така финансовата обезпеченост на аграрните процеси има важно значение за продоволствената сигурност и устойчивото функциониране на хранителните вериги. Това се обуславя от сезонността на приходите, дългите производствени цикли и високата експозиция към климатични и ценови шокове изискват специален подход към ликвидността и капитала. В този смисъл, необходимостта от интегрирана финансова стратегия е пряко свързана с управлението на риска и създаването на буфери, които да компенсират времевия разрыв между разходите за производство и приходите.

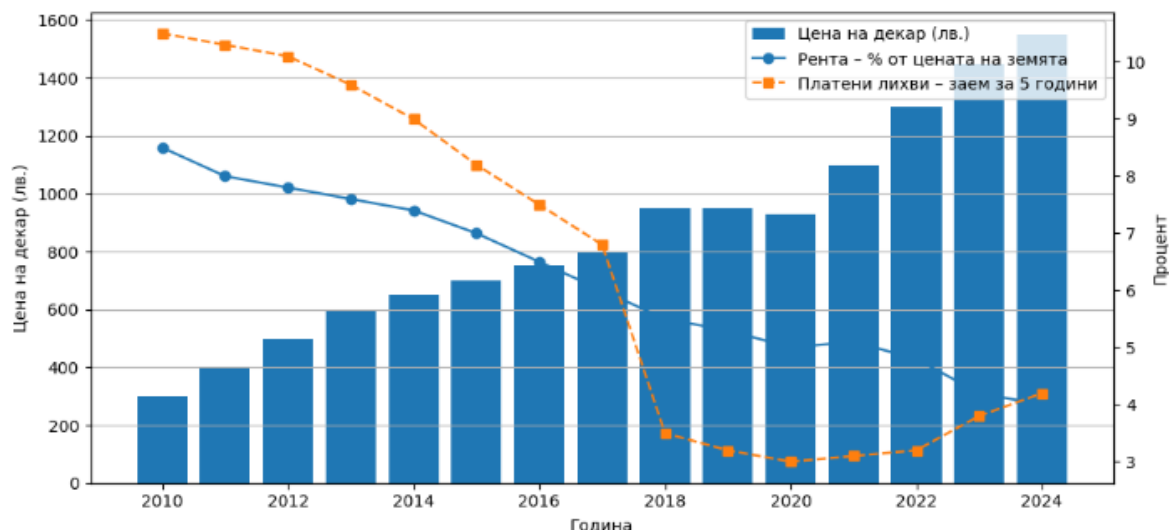
От практическа гледна точка кредитната стратегия на аграрните предприятия следва да се разглежда като инструмент за поддържане на

непрекъснатостта на процесите и като механизъм за избор на поведение при несигурност. Ключови параметри за условията на финансиране са рентабилността, ликвидността, риск-профилът и капацитетът за генериране на паричен поток, който да обслужва дълга и разходите по него. Емпиричните резултати потвърждават доминиращата роля на оборотното финансиране като условие за стабилност на текущите процеси. От анкетното проучване 62,2% от респондентите са ползвали банкови продукти за оборотно финансиране през последните три години, като най-често се посочват кредитни линии и оборотни кредити, включително обезпечени със субсидии или стокови запаси. Това съответства и на експертните мнения, че на българския пазар основните инструменти за текуща дейност са оборотни кредити, които позволяват адаптация към сезонната нужда от ликвидност.

Ефектът на специализирани финансови продукти е, че те се използват за преодоляване на ликвидни дефицити и за управление на риска по веригата на доставки. Обратният лизинг например позволява мобилизация на капитал от вече притежавани активи при запазване на оперативната им употреба. Финансирането по веригата на доставки от друга страна може да смекчи сезонните колебания и да поддържа по-висока ефективност на капитала. Факторингът от своя страна допринася за подобряване на ликвидността и редуциране на риска от забавени плащания.

Отделен фокус е поставен върху инвестициите в земеделска земя като стратегически актив и обезпечение. Fi-compass (2019) оценява недостига на инвестиционно финансиране за България в интервал EUR 157–492 млн., като около 76% от „финансовата дупка“ е концентрирана в малки стопанства под 20 ха. Това емпирично подкрепя тезата, че малките предприятия имат структурно ограничен достъп до капитал за разлика от средните и големи предприятия.

В изследването се визуализира икономическата логика на решението „покупка срещу аренда“ и влиянието на лихвените равнища (фигура 6).

Фигура 6. Процентно изменение на лихви по кредити и рента за земеделска земя

Източник: Данни от НСИ, БНБ и собствени изчисления

Анализът показва, че след определен момент придобиването на земя чрез кредит може да бъде икономически целесъобразно, особено при спад на лихвите и ръст на рентите.

Тази зависимост е систематизирана чрез модел за „мъртва точка“, който демонстрира при какви комбинации от цена на земя, рента и лихва инвестицията губи рационалност (Таблица 6), като изводът е, че при определена лихва (например около/над 5%) предимството на покупката се редуцира чувствително.

Таблица 6

Модел на мъртва точка при покупка на земеделска земя

Година	Цена на хектар (EUR)	Рента на хектар (EUR)	Оценка на 10 хектара – EUR	Среден лихвен процент (%)	Лихвени плащания спрямо 2010	Лихвени плащания YoY	Плащане на наем
2010	1395	120	13 950	10,2	1422	1422	1200
2011	2065	150	20 850	10	1398	1398	1500
2012	2780	180	27 800	9,4	1315	1947	1800
2013	3105	195	31 050	8,3	1181	2313	1950
2014	3540	213	35 400	7	977	2174	2134
2015	3805	222	38 050	6,2	885	2195	2220
2016	3850	220	38 500	4,8	844	1758	2200
2017	4350	235	43 500	4,8	505	1434	2350
2018	4900	250	49 000	3,4	473	1475	2500

2019	5285	245	52 850	3,2	448	1668	2450
2020	4765	220	47 652	2,78	198	1325	2190
2021	5502	261	55 015	2,39	170	1315	2601
2022	6672	312	66 724	2,52	180	1681	3118
2023	7444	312	74 444	4,03	287	3000	3118
2024	7879	302	78 790	4,31	307	3396	3016

Източник: Данни от НСИ за цена на хектар и рента, БНБ лихвен процент и собствени изчисления

В тази част на дисертационният труд се разглеждат също и инструментите на ОСП и финансовите инструменти на ЕС, като механизъм за намаляване на риска и подобряване на достъпа до капитал. European Investment Fund (2023) акцентира, че инструментите по ОСП 2023–2027 могат да подпомагат сектора чрез кредити, гаранции и рисков капитал. Ferrara, Ivanova & Scandizzo (2024) установяват положителен и статистически значим ефект на инвестициите по ЕЗФРСР върху икономическата активност и частните инвестиции на регионално равнище, без да се изтласква частното финансиране. Въпреки потенциала, емпиричните данни в дисертацията показват, че достъпът и ефектът на субсидийно базираните продукти остават ограничени. При приблизително 65 057 регистрирани фермери и около 14 370 ползватели на кредити ($\approx 22\%$), по експертна оценка не повече от $\sim 5\,000$ фермери използват финансиране срещу залог на субсидии. Основните бариери за това си остават, тежък документооборот, несигурност в графици на плащанията от ДФЗ, както и ниско покритие спрямо реалните производствени разходи (порядък 10–20%). European Commission (2022) се използва като основание за извода, че забавянията и административните пречки намаляват ефективността на този тип инструменти. Институционалните ограничения са още по-видими при инвестиционните мерки по ПРСР, където бюрократизацията и забавянията в оценка/разплащане водят до несигурност, особено за малки и средни стопанства (МЗХ, 2023). Тоест по-големите и по-стабилните стопанства имат сравнително предимство в усвояването и превръщането на подпомагането в ефективна инвестиция, което усилва поляризацията.

Критично силен резултат са оценките за удовлетвореност на бизнеса NPS (-28) за достъпа до банково кредитиране и NPS (-27) за влиянието на директните

плащания върху улесняването на финансирането. Тези стойности са индикатор за трайно усещане за недостатъчност и разминаване между формалните механизми на подпомагане и реалните нужди на агробизнеса. Fi-compass (2020) също доказва, че административната тежест, липсата на информираност и слабият капацитет възпрепятстват ефективното използване на финансовите инструменти.

Анализът потвърждава тезата, че банковото финансиране не е неутрален ресурс, а механизъм, който влияе върху структурата и качеството на процесите като стабилизира ликвидността, позволява модернизация и разширяване, но ефектът му е силно диференциран според мащаба, активната база, прозрачността и управленската компетентност на стопанствата. Поляризацията се усилва от неравномерния достъп до инвестиционни програми и административната тежест по мерките на ОСП/ПРСР, което се потвърждава, както от експертни мнения, така и от негативните NPS оценки.

В рамките на изследването е извършена и проверка на формулираните изследователски хипотези на база резултатите от проведеното анкетно проучване и анализа на емпиричните данни. Получените резултати разкриват ясни зависимости между характеристиките на аграрните предприятия и използването на банковото финансиране, което позволява потвърждаване на основните изследователски предположения.

Хипотеза 1 се потвърждава, като анализът показва, че по-големите земеделски стопанства използват по-често банковото финансиране, насочено предимно към инвестиции в дълготрайни активи, докато малките стопанства разчитат основно на собствени средства и търговски кредит.

Хипотеза 2 намира емпирично потвърждение в това, че земеделските производители с по-дълъг управленски опит проявяват по-висока склонност към използване на инвестиционни и дългосрочни банкови кредити. Възприеманата висока цена на банковото финансиране показва ограничително влияние върху използването на кредитния ресурс, особено при по-малките стопанства.

Потвърждава се и **хипотеза 3**, според която специализираните банкови продукти за агробизнес се възприемат като по-подходящи поради гъвкавите

погасителни планове и адаптираните обезпечения, съобразени със сезонността (виж фигура 7).

Фигура 7. Кои характеристики на специализираните банкови продукти ги правят по подходящи за финансиране на процесите в агробизнеса?

Източник: Собствено изследване

Хипотеза 4 е потвърдена чрез установеното положително влияние на директните плащания по ОСП върху достъпа до банково финансиране. Данните показват, че при стопанства, които внедряват нови технологии и устойчиви практики, ефектът върху кредитоспособността и инвестиционната активност е посилен.

Във втора глава се потвърждава, че банковото финансиране е ключов фактор за устойчивостта и модернизацията на аграрните предприятия, но ефектът му е силно диференциран според мащаба, качеството на бизнес модела, финансовата дисциплина и управленския капацитет. Емпиричните данни и потвърдените хипотези показват, че малките и средните стопанства остават структурно по-ограничени в достъпа до инвестиционен ресурс, което задълбочава поляризацията в сектора. Това обосновава необходимостта от по-ефективни финансови инструменти, съобразени със сезонността, рисковия профил и целите за устойчиво развитие.

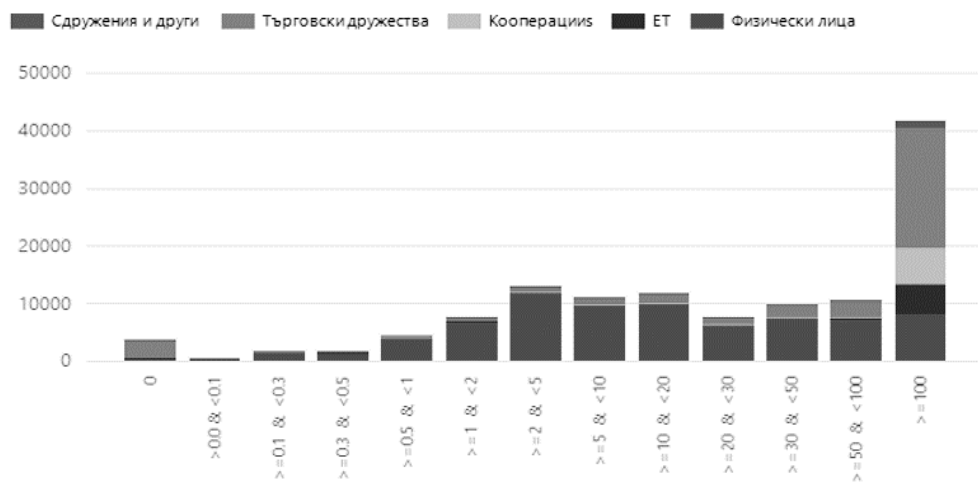
ТРЕТА ГЛАВА: НАСОКИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ПОДХОДИТЕ ЗА ФИНАНСИРАНЕ ЧРЕЗ БАНКОВ КРЕДИТ НА ПРОЦЕСИТЕ В АГРАРНИЯ БИЗНЕС

Трета глава формулира насоки за избор и структуриране на банковото финансирането на ключови процеси в аграрния бизнес. Изходната теза тук е, че универсалните финансови решения са неефективни в аграрния сектор, тъй като земеделските предприятия се различават по правна форма, мащаб, активна база, административен капацитет, сезонност на паричните потоци и рисковата експозиция. Поради това оптималният подход към финансирането следва да бъде персонализиран и съобразен с бизнес структурата на стопанството и инвестиционния му профил, както и с външните институционални и пазарни ограничения.

В основата на анализа в параграф 3.1. **„Определяне на детерминанти за избор на подход за финансиране на процеси съгласно бизнес структурата на компанията“** стои необходимостта от „отправна точка“ за финансово планиране, която обединява: (1) разбиране на вътрешните нужди и капацитет на бизнеса; (2) отчет на външната икономическа среда и регулаторните условия; (3) избор на адекватен модел за финансиране, съответстващ на производствените цикли и инвестиционните цели. Емпиричните наблюдения показват, че при значителна част от българските земеделски производители липсва последователна финансова стратегия. Малките стопанства (под 1 000 000 лв. оборот) често комбинират финансови продукти на части от различни източници като кредит, лизинг, търговско финансиране и др. Това е особено видимо при микро и малките производители (до 200 000 лв.), при които управленските и стопанските функции се сливат, административният капацитет е ограничен, а финансовите решения често се вземат интуитивно. В тази рамка банковите служители и/или външната експертиза се превръщат в ключов „медиатор“ на финансовата култура и планирането.

На тази основа се извеждат основни структурни детерминанти, които предопределят избора на инструмент и параметрите на финансирането:

(1) Правната форма влияе върху достъпа до кредит, допустимостта по програми и прозрачността на отчетността. Наблюдава се, че по-големите стопанства, доминирани от търговски дружества и кооперации, имат по-висок капацитет за използване на външен капитал, което се свързва и с по-развита организационна структура и отчетност. Това се илюстрира чрез разпределението на трудовите ресурси (ГРЕ) спрямо юридическия статут и размера на ИЗП, което показва концентрация на персонал и формализация при по-големите стопанства (фигура 8).

Фигура 8. Разпределение на ГРЕ на постоянно заетите лица според размера на ИЗП (ха) и юридическия статут на стопанствата

Източник: МЗХ

(2) Мащабът на дейността следва да се разглежда многомерно, а не само като площ или оборот, а и като структура на земеползването, обем на субсидии, постоянна заетост и правна форма. Данните от стопанства с голям икономически размер показват значителни средни нива на кредитиране, което индиректно потвърждава връзката между мащаба и достъпа до дългосрочен капитал.

(3) Делът на собствената земя изпълнява двойна функция: (а) намалява структурния разход за рента и освобождава ресурс за инвестиции; (б) увеличава активната база и възможностите за обезпечение. В главата е формализиран ефектът чрез модел за годишен и натрупан инвестиционен капацитет на база печалба/рента и дял собствена земя:

$$I \text{ total} = T \cdot (A \cdot P + A \cdot s \cdot R) \quad (2)$$

където: $I \text{ total}$ - натрупани инвестиции за T години, A = обща площ, P = печалба на хектар, R = рента на хектар, s = дял на собствена земя. Практическата интерпретация е, че повишаването на s води до „линеен“ ръст на инвестиционния потенциал без допълнителна промяна в оперативната рентабилност. Това променя възможностите за механизация, разширяване, внедряване на технологии и устойчиви практики.

(4) Субсидиите и грантовете са критични за ликвидността и инвестиционната активност. В главата се аргументира, че външната експертиза повишава усвояемостта и косвено кредитоспособността чрез по-добра документация и планиране. Инвестиционната способност е разширена с публичните ресурси:

$$I = A \cdot P + A \cdot s \cdot R + A \cdot Sd + Sg \quad (3)$$

където: A - е обработваема земеделска площ, P – е нетна печалба на хектар, R – е спестена рента на хектар, S – е дял на собствена земя, Sd - са директни плащания/ха, а Sg - е усвоени грантове по проекти. Изчислителният пример в текста показва, че при реалистични параметри субсидиите могат да увеличат инвестиционния капацитет над два пъти спрямо самофинансиране.

(5) Човешкият ресурс и административният капацитет са индикатор за организационна зрялост и способност за управление на проекти, отчетност и контрол. Малките стопанства, ръководени от самонаети лица, срещат по-високи административни бариери и се възприемат като по-рискови от кредиторите. Затова мащабът е обобщен и като индекс, който интегрира оборот, собствена земя, субсидии, персонал и правна форма:

$$M = \alpha_1 \cdot T + \alpha_2 \cdot S + \alpha_3 \cdot U + \alpha_4 \cdot L + \alpha_5 \cdot F \quad (4)$$

Този индекс позволява да се мисли за „скала на кредитоспособност“ през структурата на бизнеса, а не само през единични финансови показатели.

(6) Финансовата история и кредитоспособността се разглеждат като функция на: финансови резултати, активи/обезпечения, кредитна дисциплина и

качество на управление. В тази връзка са систематизирани ключови показатели, използвани от банките при оценка на риска (таблица 7).

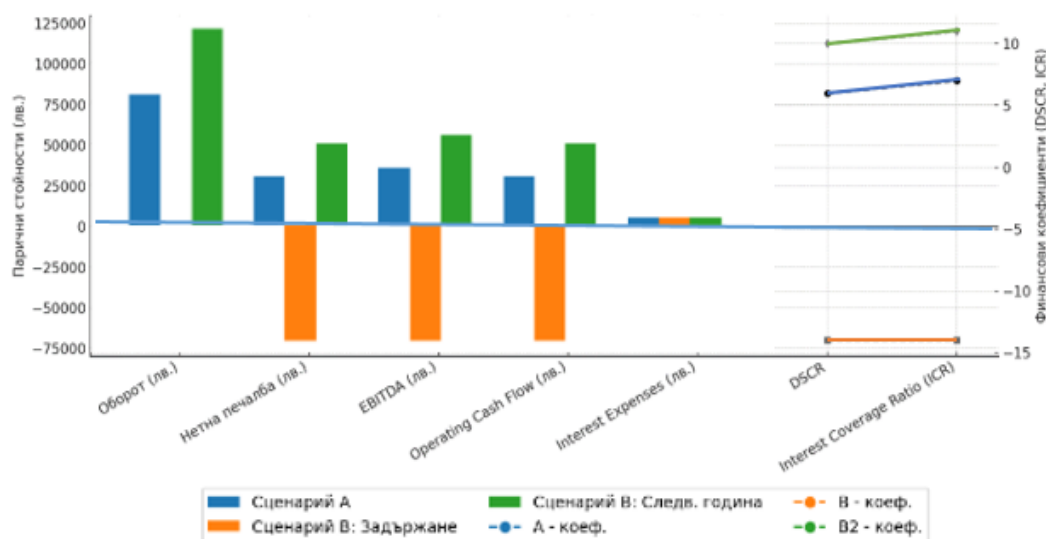
Таблица 7

Показатели за определяне на кредитоспособността

Показател	Описание на обхвата	Приемлива стойност
Нетни приходи от продажби	Обем на дейността	Растящ или стабилен
Печалба	Рентабилност	Положителна
ЕБИТДА	Оперативна печалба преди амортизации	> 6 % от оборота
Debt/Equity (задължения / собствен капитал)	Финансова стабилност	< 1.5
Ликвидност (Current Ratio)	Покритие на текущи задължения	> 1.2
Кредитна история	Просрочия, обявени несъстоятелност	Без инциденти
ROA (Return on Assets)	Доходност на активите	> 5 %
ROE (Return on Equity)	Доходност на собствения капитал	> 10 %
Interest Coverage Ratio	Способност за покриване на лихви	> 2.0
Net Profit Margin	Чист марж на печалбата	> 3 %
Operating Cash Flow	Паричен поток от основна дейност	Положителен и стабилен
Inventory Turnover	Скорост на обръщение на запасите	По – високо
Asset Turnover Ratio	Ефективност на активите за генериране на приходи	> 0.5
Working Capital Ratio	Наличност на оборотен капитал	> 1.0
DSCR (Debt Service Coverage Ratio)	Способност за обслужване на дълга (общо)	> 1.25

Източник: Авторска класификация на база регулаторни изисквания за оценка на кредитния риск и утвърдена практика за финансов анализ и кредитен скоринг

Съществен принос в тази част е показването на ограничението на „стандартизирания“ финансов анализ при агробизнеса на база сезонността и изборът на момент на реализация, които могат временно да влошат счетоводни показатели при икономически рационално поведение. Това е демонстрирано чрез разработения модел с два сценария чрез продажба „на зелено“ (ликвидност в T0) срещу задържане на продукцията с банков заем (по-висок потенциал в T1). Едни и същи стопански решения в този случай водят до противоположни оценки от финансиращите институции в рамките на една отчетна година (фигура 9), което налага подход и акцент върху паричните потоци и производствения цикъл.

Фигура 9. Финансови показатели при два сценария за реализация на продукция

Източник: авторска разработка

(7) Инвестиционният профил обобщава вид/обем/хоризонт/възвръщаемост и „превежда“ инвестицията към подходящ инструмент. Основният извод е, че несъответствието „срок на финансиране – срок на възвръщаемост“ е една от честите причини за ликвидно напрежение и скрити разходи.

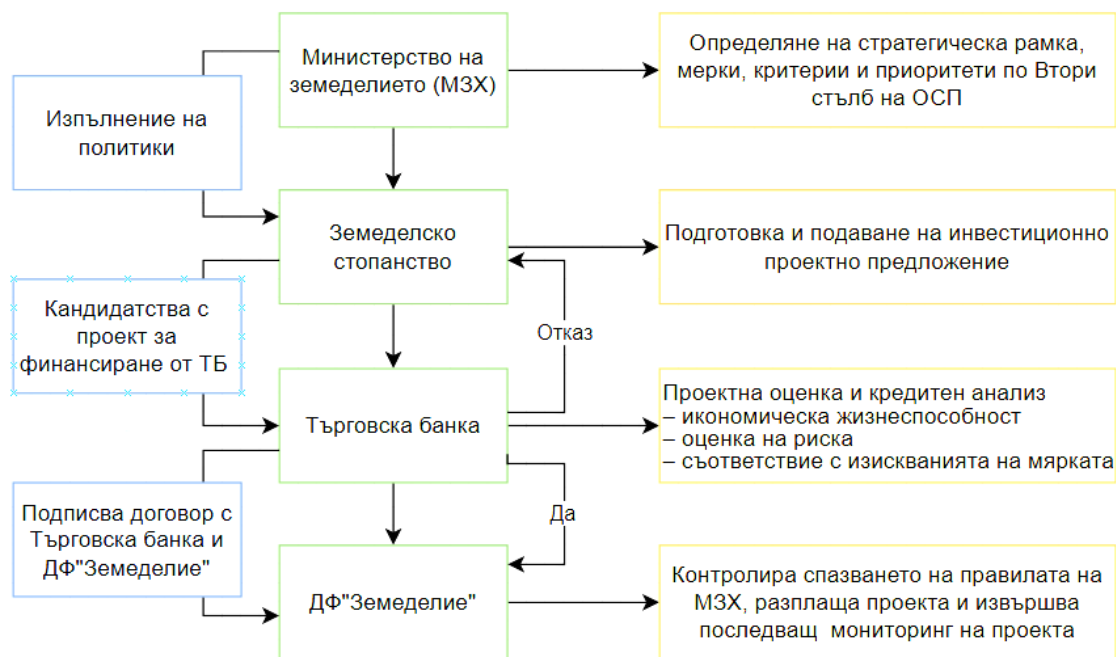
Основният научен принос в тази точка се изразява в систематизирането на структурни детерминанти като правна форма, мащаб, дял собствена земя, субсидии, административен капацитет, финансова история и инвестиционен профил. Формализирането им, чрез привеждането в модели, зависимости, индекс, позволява да се сегментират по-точно стопанствата и да се избере адекватен инструмент и параметри на финансиране.

В подточка 3.2. „**Модел за повишаване ефективността при финансиране на предприятия от аграрните сектори**“ се представя модел за повишаване ефективността на финансирането на процесите в аграрния бизнес. Изходната позиция е, че при агросектора класическият счетоводно-финансов анализ е необходим, но недостатъчен поради сезонност, волатилност на цени и разходи, климатичен риск и висока зависимост от публична подкрепа. Следователно е необходима интегрирана рамка, която: (1) оптимизира институционалния процес на инвестиционно подпомагане; (2) въвежда бенчмарк модели за стандартизиране

на оценката; (3) намалява информационната асиметрия и ускорява кредитния процес. Основната теза тук е, че ефективността на финансирането в агробизнеса се повишава чрез съчетание от институционална реформа и технологично/аналитично надграждане (бенчмарк модели за разходи, приходи и риск), което позволява по-точно структуриране на кредита и по-устойчиво управление на експозициите.

Предлага се сценарий за хибриден институционален модел, при който част от функциите по предварителна оценка на инвестиционните проекти се прехвърлят от ДФ „Земеделие“ към търговските банки, без да се променя стратегическата рамка на МЗХ. По този начин МЗХ запазва ролята си по приоритети и политика, банките поемат експертната по икономическа жизнеспособност, кредитна оценка и структуриране на финансирането. ДФЗ запазва контролната, разплащателната и мониторинговата функция. Аргументите за необходимост от промяна в тази посока са, че съществуващите подходи в България водят до забавяне, по-ниска усвояемост и слаб синхрон между публичен ресурс и пазарна логика. Елементите на местния подход (LEADER/BOMP) показват, че децентрализираната оценка може да работи, но административната тежест и ниската усвояемост остават проблем; докладът на European Evaluation Helpdesk for the CAP (2024) отчита сериозни ограничения и ниски нива на реално усвояване в края на 2021 г., което подкрепя тезата за нужда от качествено различен механизъм. Прилагането на банкови критерии за жизнеспособност ограничава финансирането на формално допустими, но икономически слаби проекти и редуцира риска от неефективни инвестиции.

Институционално разпределение на функции на хибридният модел се структурира чрез процес в три последователни блока: (1) Предварителна проектна и кредитна оценка, чрез анализ на бизнес модел, парични потоци, риск, обезпечения, допустимост и устойчивост; (2) Одобрение и финансиране от банки (3) Контрол, разплащане и мониторинг от страна на ДФЗ. Като условията за работещ модел са необходими участие на повече банки, изграждане на специализирани звена с експертиза в търговските банки и ясни правила за взаимодействие и обмен на данни между МЗХ, банки и ДФЗ (фигура 10).

Фигура 10. Хибриден институционален модел за управление и финансиране на инвестиционни проекти от Търговски банки по Втори стълб на Общата селскостопанска политика

Източник: авторска разработка

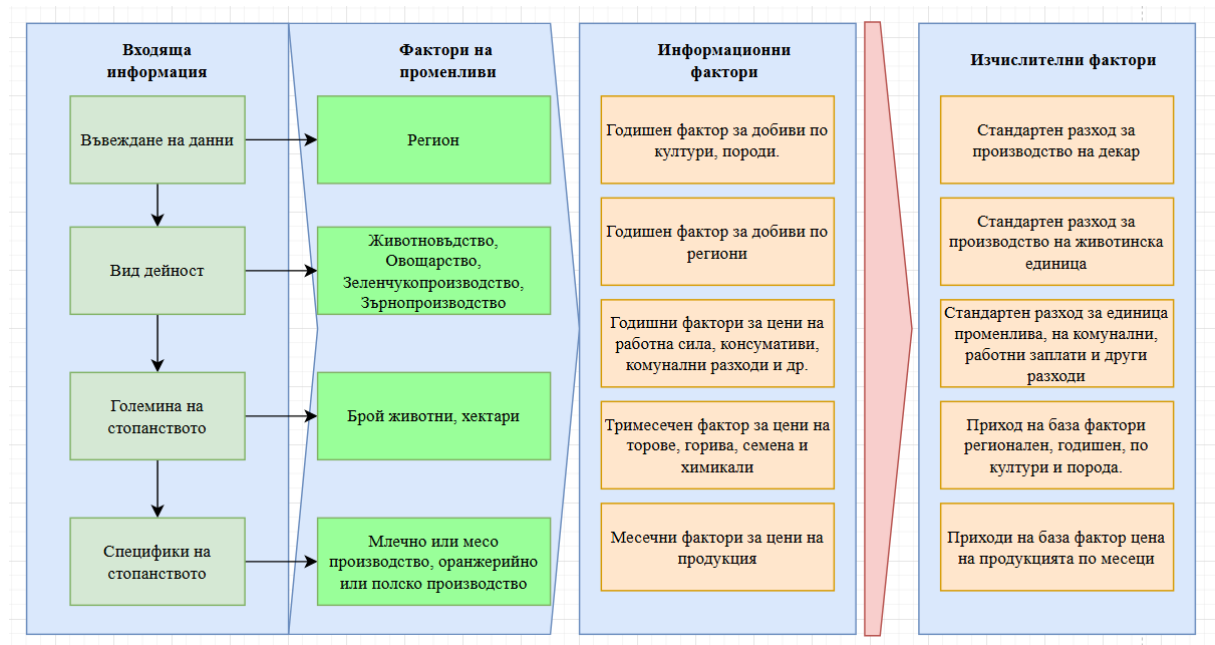
Основният научен принос тук се изразява в предложението за хибриден институционален модел за управление и финансиране на инвестиционни проекти, който разпределя функциите между МЗХ, търговските банки и ДФЗ. Предварителната икономическа и кредитна оценка от банките, и последващия контрол, разплащане и мониторинг от ДФЗ целят ускоряване на процеса, намаляване на информационната асиметрия и повишаване на ефективността и устойчивостта на инвестиционното подпомагане.

Предлага се и внедряване на система от бенчмарк модели, която да служи като обща рамка за по-прецизна оценка на кредитоспособността при сезонни и циклични колебания. Структуриране на банковите продукти според бизнес профила и стандартизиране на разходни/приходни очаквания по култури и направления, както и ранна идентификация на отклонения и допълнителен риск. Бенчмарк моделите имат двустранна функция за банките, като от една страна ускоряват анализа и от друга намаляват информационната асиметрия, като дават ориентир за ефективност, нужда от оборотни средства и оптимална структура на финансиране. Основни типове бенчмарк модели, които се разглеждат са:

(1) Финансово–счетоводен модел (базов бенчмарк), който се базира на отчетни данни, ликвидност, капиталова структура и обслужване на задължения. Langkamp (2014) подчертава значението на структурираното управление на кредитния риск чрез данни и модели, което осигурява съпоставимост и контрол. Като основното ограничение при него е недостатъчно отразяване на биологични и климатични фактори и на диверсификацията на бизнес модела.

(2) Модел на инвестиционния профил (стратегически бенчмарк) оценява хоризонт, обем и възвръщаемост на инвестиции в земя, техника, сгради. Voehlje, Roucan-Kane & Bröring (2011) разглеждат стратегически рамки за дългосрочни инвестиционни решения в агробизнеса, приложими като ориентир за сравнимост и оптимизация на инвестиционната политика. Като ограничението тук е необходимост от надеждни прогнози и отчитане на икономически цикли.

(3) Агро-стандарт за МСП (специализиран бенчмарк модел), чрез който се надграждат на класическите модели с рамка за малки и средни стопанства (фигура 11), която интегрира производствени и секторни фактори и позволява оценка при ограничена счетоводни данни и голяма информационна асиметрия.

Фигура 11. Концептуална схема на Бенчмарк анализ за генериране на стандартни приходи и разходи

Източник: Авторска разработка

Данните и операционализацията на модела са структурирани в няколко основни компонента, а именно:

- Технологични карти, които се използват като база за стандартни разходи по култури и направления отчитаща човекодни, горива, норми торове/препарати, очаквани добиви (фигура 12). Ограничението тук е нужда от актуализация спрямо технологии и реални практики.

ОТОПЛЯЕМИ И НЕОТОПЛЯЕМИ СЪОРЪЖЕНИЯ			
МОДЕЛ ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ НА РАЗХОДИТЕ ЗА КОНВЕНЦИОНАЛНО ОТГЛЕЖДАНЕ НА КРАСТАВИЦА, ДОМАТ, ПИПЕР В ОТОПЛЯЕМИ И НЕОТОПЛЯЕМИ СЪОРЪЖЕНИЯ, ПРИ СЛЕДНИТЕ ПРИМЕРНИ ТЕХНОЛОГИИ			
МОДЕЛ ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ НА РАЗХОДИТЕ ЗА ОТГЛЕЖДАНЕ НА 10 ДЕКАРА КРАСТАВИЦА, В НЕ ОТОПЛЯЕМО СЪОРЪЖЕНИЕ, Април – Юли, ОТГЛЕЖДАНА ПО МЕТОДА НА КОНВЕНЦИОНАЛНО ПРОИЗВОДСТВО			
Исходни данни за разработване			
ТЕХНОЛОГИЯ НА ОТГЛЕЖДАНЕ В НЕО ТОПЛЯЕМА ОРАНЖЕРПИЯ - РАННО ПРОИЗВОДСТВО	Почвена култура		
Разсадо производство	27,02-30,03		
Засаждане/разсаждане	01,04-15,04		
Реколтиране	25,05-10,07		
сем. Тиквови (Cucurbitaceae).	КРАСТАВИЦА	Cucumis sativus L.	ДЪЛГОПЛОДНА
Площ	10,00 дка		
Срок на сентба/разсаждане	МАРТ		2 023
Система на отглеждане	Конвенционална	Интензивна	
Брой РЗ ТРЕТИРАНИЯ - 15			
Условия за напояване	ПОЛИВНИ		
Условия за прибиране на продукцията	100%	РЪЧНО	16 000,00 кг/дка
	0%	МЕХАНИЗИРАНО	0,00 кг/дка
Система на отглеждане	0,90 м	0,68 м	1
Брой растения на площ	1 634 бр./дка	16 340 бр./ха	
Линейни метри	1 111 лм/дка	11 111 лм/ха	
Брой растения на площ	1 634 бр./дка	16 340 бр./ха	
Очакван добив от декар	16 000,00 кг/дка	9.79 кг/растение	

Фигура 12. Технологична карта за конвенционално оранжерийно производство - отопляеми и неотопляеми

Източник: МЗХ

- Статистически данни, представени през индексни и/или абсолютни цени на продукцията и входове от НСИ позволяват регулярна актуализация на моделните параметри и отчитане на флукутации на периодична база тримесечни/годишни/исторически.

- Стандартизация на разходите, чрез използване на технологична карта по култура и база за нормативни разходи (таблица 8).

Таблица 8

Технологична карта зърнени култури пшеница

№	Операция	Тип разход	Стойност (лв.)
2	Тор – азотни	Тор	16,4
3	Торене	Гориво	1,72
4	Оран	Гориво	6,15
5	Култивиране	Гориво	3,51
6	Семена	Семена	17,85
7	Сеитба	Гориво	1,72
8	Пестициди	Препарати	1,2
9	Валиране	Гориво	0,37
10	Вегетационно торене	Гориво	1,72
11	Тор – калиев и фосфорен	Тор	10,61
12	Пръскане	Гориво	1,72
13	Хербициди	Препарати	2,1
14	Инсектициди	Препарати	8,4
15	Жътва	Гориво	2
		Общо разходи	75,47

Източник: Авторска разработка

• Корекционни фактори и праг на допустими отклонения (напр. 20%) се обуславя от макро- и микроикономически фактори (таблица 9), включително инфлация, трудов пазар, субсидии, мащаб, технологии, регион, организация.

Таблица 9

Макроикономически и микроикономически фактори, влияещи върху допустимия праг на отклоненията при анализ на резултатите

Ниво на данни	Група фактори	Конкретни индикатори / елементи	Основен източник на данни
Макроикономическо	Ценова и инфлационна среда	Инфлационни процеси, ценови колебания на суровини, материали и енергия.	НСИ, БНБ, Eurostat
	Пазар на труда	Средна работна заплата, осигурителни тежести, наличност и недостиг на работна сила.	НСИ, МТСП
	Държавна и публична подкрепа	Директни плащания, помощи и субсидии, плащания по ОСП.	МЗХ, ДФЗ, Eurostat
Микроикономическо	Мащаб и структура на стопанството	Размер на стопанството, обработваема площ, брой животни.	Анкетно проучване, счетоводни данни
	Технологично равнище	Използвана техника степен на механизация и автоматизация.	Анкетно проучване

Производствен и условия	Регионални характеристики, климатични и почвени условия.	Анкетно проучване, НИМХ
Производствен а технология	Интензивна, екстензивна, биологична, смесена.	Анкетно проучване
Бизнес модел и организация	Организационна структура, диверсификация, вертикална интеграция.	Анкетно проучване
Биологични фактори	Порода и генетични характеристики на животните.	Анкетно проучване, фермерска информ.
Начин на отглеждане	Пасищно, свободно, индустриално и др.	Анкетно проучване

Източник: Авторска разработка

• Регионални коефициенти и фактори, които влияят върху приходите от добиви и реализационни цени и следва да се моделира чрез индекси и осреднени стойности за многогодишен период таблица 10.

Таблица 10

Регионален факторен коефициент

Регион	Регионален фактор					
	Пшеница	Ечемик	Слънчоглед	Царевица	Рапица	Рента
Видин	0,71	0,73	0,91	0,63	1,2	0,66
Благоевград	0,73	0,76	0,79	0,63	1,01	0,37
Бургас	0,93	0,95	0,95	0,85	1,05	0,71
Варна	1,03	1,25	1,15	1,01	1,25	1,29
Пловдив	1,19	1,05	1,18	1,04	0,95	1,03
Видин	1,04	0,86	1,05	0,78	0,9	0,68
Враца	1,09	1,01	0,84	1,01	0,97	0,92
Добрич	1,14	1,19	1,08	1,01	0,98	2,03

Източник: Авторска разработка и данни от медии

• Помощни таблици (таблица 11) с фактори за интеграция на разходни/приходни коефициенти и сценарии (площи, култури, техника, период на реализация).

Таблица 11

Разходни и приходни фактори и коефициенти за изчисления

Категория	Единица	Пшеница	Ечемик	Слънчоглед	Царевица	Рапица
семена	лв/кг	0,4	0,1	15	5	0,85
семена	кг/дка	25	21	0,6	1,5	11

тор	N (апр.–март)	20	20	10	10	10
тор	P+K (септ.–дек)	10	10	10	10	10
тор	NPK (апр.–март)	15	15	15	15	15
препарати	обеззаразяване	0,1	0,1	0	0	0
препарати	инсектициди	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
препарати	хербициди	0,05	0,05	0,33	0,25	0,2
препарати	фунгициди	0	0	0	0	0

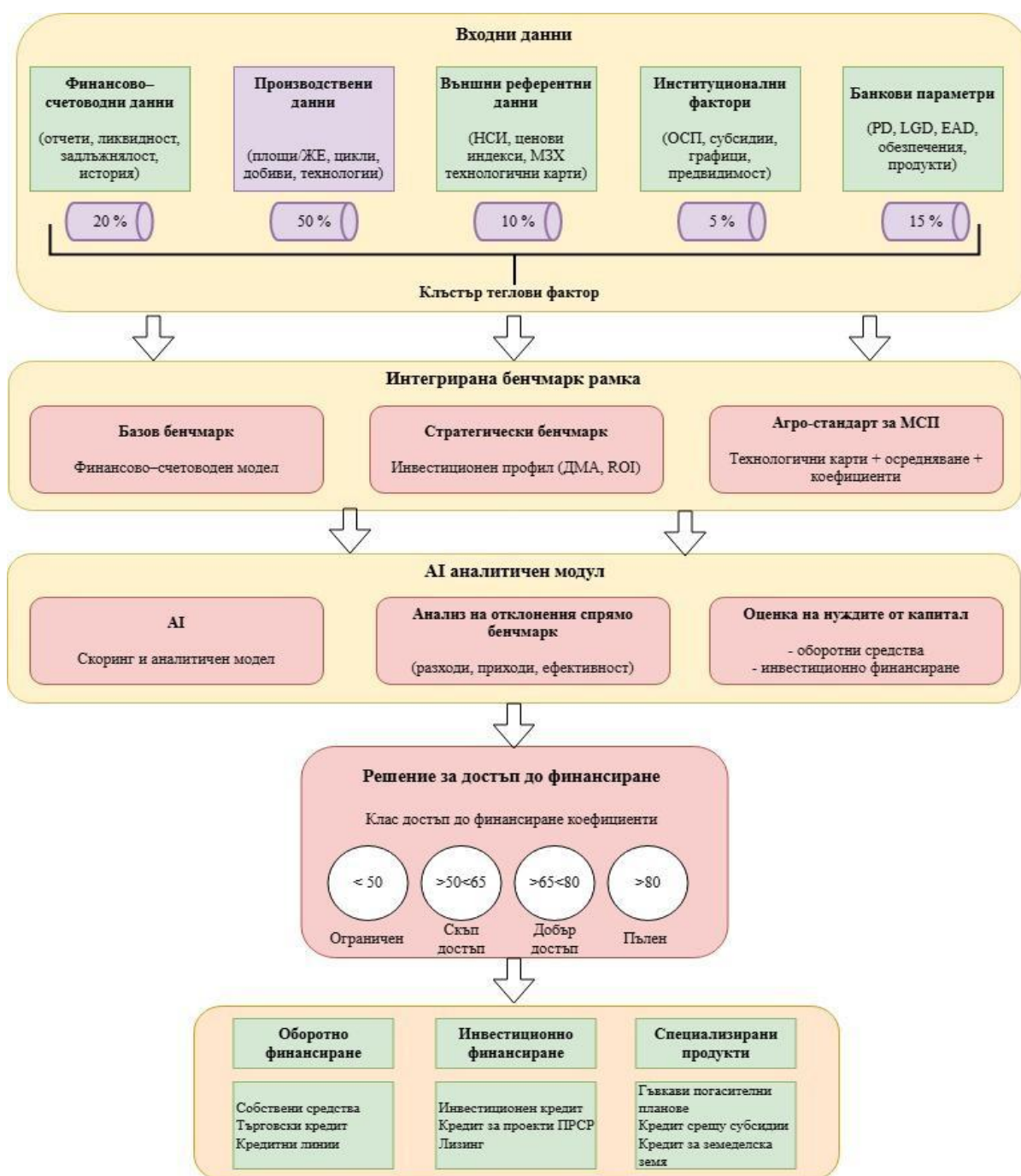
Източник: Собствени калкулации и данни от НСИ

Моделът може да бъде имплементиран като Excel-базиран инструмент или платформа, която при вход на данни за регион, площи, култури и технологии да генерира прогнозни приходи/разходи и валидира декларираните резултати. Това подпомага:

- определяне на реална нужда от оборотни средства;
- изграждане на по-надежден паричен поток;
- идентификация на потенциални несъответствия (вкл. неформална реализация или счетоводни слабости);
- оценка на сложни семейни/групови структури (разпределени приходи и разходи).

Възможно е развитие към AI-базирана система за относителна оценка и препоръки, която да намали субективността и да обработва едновременно финансови и нефинансови данни. Harvard Business Review (2025) подчертава потенциала на AI да редуцира човешки пристрастия при оценъчни процеси. В тази връзка всеобхватността на този модел можем да видим чрез представянето му в многофакторна система (фигура 13) предлага комплексен набор от бенчмарк показатели, които се групират в пет групи: производствени/структурни; финансово-икономически; технологична и ESG устойчивост; институционални фактори; банкови риск-параметри (PD, LGD, EAD, цена, продуктова адекватност).

Моделът позволява претегляне по клъстери и класификация на достъпа до финансиране (<50 ограничен; 50–65 условен/скъп; 65–80 добър; >80 преференциален).

Фигура 13. Интегриран Бенчмарк модел с използване на изкуствен интелект за оценка и структуриране на финансирането на агробизнес предприятия

Източник: Авторска разработка

Основният научен принос тук се изразява в разработването на интегрирана бенчмарк рамка, която надгражда класическия финансов анализ. Това става чрез включване на производствени, секторни и институционални фактори,

позволявайки стандартизирана оценка на нуждите от оборотен капитал, очаквани приходи и разходи, с отразяването им към риск при сезонност и ограничена отчетност.

В подточка 3.3. **„Комуникиране на необходимите подходи със заинтересованите страни при структуриране на финансиране на бизнес процеси в агробизнеса“** се разглежда ефективността на банковото финансиране в аграрния сектор и това зависи не само от наличието на подходящи продукти и модели, а и от това дали всички участници използват общ „език“, съпоставими индикатори и синхронизирани процедури. Практическият проблем е наличието на информационната асиметрия в която фермерът описва потребности и рискове през производствения цикъл, а кредиторът ги превежда в финансови параметри. Решението е изграждане на комуникационна рамка и минимален набор от стандартизирани показатели в които заинтересованите страни могат да бъдат:

А) Банки и микрофинансиращи институции като водещи доставчици на капитал за оборотни и инвестиционни процеси, при агросектора се сблъскват с дефицит и липса на секторно специфични данни и стандарти. В този контекст преминаването от „общ корпоративен анализ“ към агро-адаптирана оценка предполага: внедряване на бенчмарк модели; ускорена предварителна оценка чрез минимален набор от измерители; разширена консултативна функция на банката от финансиране до подпомагане на клиента за управляване на финансов план.

Б) Лизингови компании и доставчици на техника често прилагат asset-based логика за сметка на устойчивостта на бизнес модела. Прилагането на бенчмарк оценка би спомогнало за избягване на финансиране на агробизнес компании с налична „свръхкапитализация и би позволило да се адаптират продуктите към сезонността, базирани на производствени и финансови индикатори.

В) Доставчици на торове, препарати и семена които функционират като небанкови кредитори чрез отложено плащане или натура прилагайки този модел могат да намалят риска. Това ще им позволи да избегнат свръхфинансиране на входове на веригата и да предотвратят натрупване на несъбираеми вземания.

Г) Държавни и европейски институции (МЗХ, ДФЗ, ЕК) с тяхната системна роля на изграждане на правила, данни, програми и гаранционни програми имат

критичен принос в комуникационния модел. Стандартизирането на публичните данни като цени, добиви, технологични карти, и подпомагане, като вход за бенчмарк системи допринася и за иновативни финансови решения които могат да усилят частния капитал и намаляват риска при МСП.

Д) Консултантски организации (ПРСР/проекти) са посредник между фермер–администрация–банка. Стандартизираният набор от индикатори повишава качеството на бизнес плановете и намалява несъответствията при кандидатстване.

Е) Фермерите са крайният носител на риска и ползата от работещи бенчмарк модели е коректност и регулярност на данните. В замяна те получават по-ясни изисквания от финансиращите институции възможност за секторно сравнение и позициониране спрямо клъстер, както и по-добро структуриране на оборотен и инвестиционен капитал по производствени цикли.

В подточка 3.2.2. се обхваща нуждата от изграждането на надеждни механизми за комуникация и стандартизация между всички заинтересовани страни. Ефективното прилагане на бенчмарк анализи и интегрирани модели за финансиране на агробизнеса предполага изграждането на:

1) Минимален набор от показатели за предварителна оценка като производствени, финансови и управленски, които са приложим за предварителната фаза на оценка. Този подход се разглежда като „общ език“ между кредитори и агро-МСП, който намалява времето и разходите за първоначална оценка и прави процеса предвидим за клиента.

2) Национална информационна среда за бенчмарк данни, чрез електронна рамка (платформа/регистър), която агрегира публични и секторни данни (цени, добиви, индекси на разходи, субсидии, технологични карти), с ясни дефиниции и периодичност на обновяване. Целта е да се намали разминаването между „декларирано“ и „референтно“ и да се ускори оценката.

3) Стандартизирани дефиниции и методики, и правила за данни, като разходни пера за горива, труд, торове, препарати, ренти, конкретни измерители и допустими отклонения спрямо стандарт.

4) Институционализирана комуникация чрез постоянни работни формати. Постоянни работни групи между банки, МЗХ,ДФЗ и браншови организации за: актуализиране на бенчмарк индикатори; синхронизиране на продуктови решения обучение и публични разяснения към фермерите.

5) Дигитализация и AI позволяват на системите автоматизирано валидиране на данни и откриване на отклонения, прогнозиране на cash flow по сценарии. Персонализирано структуриране на финансиране чрез матуритет, гратис, сезонен погасителен план.

Очаквани ползи и въздействие върху сектора са многомерни като основните можем да обобщим в следните групи:

А) Повишена прозрачност и доверие чрез използването на общи индикатори, обща база данни, което ще доведе до по-ниска информационна асиметрия и по-малко конфликтни оценки между кредитор и фермер.

Б) По-добър достъп до капитал, чрез стандартизираните оценки, които позволят по-лесно влизане в процеса на финансиране, като се компенсира част от липсата на традиционни финансови данни чрез секторни бенчмаркове.

В) Намалване на риска и грешните решения, чрез ранно откриване на отклонения при разходи, приходи и балансова структура, това ще доведе до по-малко свръхфинансиране и по-добра превенция на необслужване.

Г) Оптимизация на продуктите по цикъл на производство дава възможност за по-точно структуриране на оборотно и инвестиционно финансиране съгласно сезонни погасителни планове, гратис, комбиниране със субсидии и гаранции.

Д) Стимулиране на устойчивост и иновации започва когато се включат метрики, технологични и ESG елементи. В тези случаи финансирането допринася за модернизацията и управленската дисциплина водещ до по-добри условия.

Е) Стабилизиране на цялата аграрна верига води до по-точната оценка на нуждите от капитал намалява напрежението и неплащането към търговци на суровини и техника, което повишава устойчивостта на веригата.

Ж) Дългосрочна конкурентоспособност приближава сектора до практики, при които финансирането е функция на качеството на бизнес модела и управлението на риска, а не само на обезпечение.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Систематизирани и доразвити са теоретико-методологичните основи на банковото финансиране на бизнес процесите в аграрния сектор, като е изведен триравнинен модел на анализ микро, мезо и макроравнище, отчитащ спецификата на аграрното производство.
2. Разработена е аналитична рамка за оценка на достъпа до финансиране на аграрните предприятия, която обединява финансови, производствени, управленски и институционални детерминанти, отчитайки и сезонността, климатичните рискове и пазарната волатилност.
3. Проведено е емпирично изследване сред земеделски производители от основните подотрасли на аграрния сектор. Обобщени са нагласите и практиките им по отношение на използването на банковото финансиране.
4. Доказано е положителното влияние на мащаба на стопанството, управленския опит и качеството на финансовата отчетност върху по-добрия достъп до банковото финансиране.
5. Оценена е ролята на директните плащания по Общата селскостопанска политика като стабилизиращ фактор на ликвидността и кредитоспособността на аграрните стопанства.
6. Разработен е авторски модел за повишаване ефективността на банковото финансирането на бизнес процесите в аграрния сектор, който интегрира анализа на кредитния риск и спецификата на производствени цикли.
7. Формулирани са научнообосновани практически насоки за усъвършенстване на взаимодействието между аграрния бизнес и банковите институции.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Статии

1. **Vlaev, M.** (2020). The Purchase of Agricultural Land – a Well Thought Out Process in the Agribusiness Enterprises. *Izvestia Journal of the Union of Scientists – Varna, Economic Sciences Series*, vol. 9, no. 3, pp. 40–47. DOI: 10.36997/IJUSV-ESS/2020.9.3.40
2. **Vlaev, M.** (2025) “Attitudes of Agricultural Enterprises toward bank financing in Bulgaria”, *Business & Management Compass*, 69(4), pp. 60–75. <https://doi.org/10.56065/vkk13979>

Доклади

1. **Влаев, М.** (2018). Финансиране на аграрния сектор - аспекти след приемането на България в ЕС. *Предизвикателства пред аграрния бизнес и селските райони: Младежка научна конференция с международно участие, 7 юни 2018*: Сборник с доклади, София: Изд. комплекс УНСС, 2018, 82 - 90.
2. **Влаев, М.** (2018). Кредитиране на компании от лозаро-винарския сектор в България - възможности за развитие и перспективи. *Устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор – предизвикателства и възможности за растеж*: Национална кръгла маса, Варна: Наука и икономика, 2018, 222 - 233.
3. Киречев, Д., **Влаев, М.** (2019). Динамика на кредитирането на аграрния сектор от търговските банки след приемането на България в Европейския съюз. *Счетоводство, одит и финанси в променящия се свят*: Сборник с доклади от научно-практическа конференция по повод 95 г. от създаването на кат. Счетоводна отчетност, Варна: Наука и икономика, 2019, 212 - 228.
4. **Влаев, М.** (2020). Устойчиво развитие на селското стопанство по време на криза и възможностите за финансиране = *Sustainable Agricultural Development During the Crisis and Financing Opportunities*, Унив. изд. Наука и икономика, 2020, с. 814 - 822., <https://eclipse.ue-varna.bg/catalog/view/8Q9DFB82NW>
5. **Влаев, М.** (2021). Покупката на земеделска земя с финансов инструмент – ключов компонент за устойчивостта на фермата: [Електронен ресурс]. *Устойчиво управление на поземлените ресурси - съвременни практики и решения*: Сборник с доклади от Национална кръгла маса организирана от катедра „Аграрна

икономика“ при ИУ - Варна, 15 ноември 2019 г., Варна: Наука и икономика, 2021, 83-92., ISBN (онлайн) 978-954-21-1086-6 / DOI 10.36997/SLM2019.83 / [Линк](#)

б. **Влаев, М.**, Манова, Д. (2021) Диверсификация на дейността с отглеждане на месодайни говеда - възможности, перспективи и начини на финансиране, София: Издателски комплекс - УНСС 166-172. [Линк](#)

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящата дисертация е изцяло авторски продукт и при нейното разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки.